

ภูมิปัญญาของคนไทยจากวรรณกรรมคำสอนภาคกลางยุคการพิมพ์

(พ.ศ. ๒๔๕๕ – ๒๔๙๓)

The Thais' Wisdom from Central Didactic Literatures in the Age of Printing

(A.D. 1926 – 1950)¹

พัชลินี จี้นุ่น

Phatchalin Jeennoon²

Abstract

The objective of this research is to study the Thai wisdom scripted from the central didactic literatures in the age of printing (A.D. 1926 – 1950). It is found that the authors of this group of literatures had introduced beneficial teachings suited for the living of people which can be categorized into 6 groups: the teaching of living lives for general people, the teaching of good behaviors for single women, the teaching of mating for the young, the teaching of courtship for men, the teaching of marriage for husbands and wives, and the teaching of good manners for mother-in-law and son-in-law. By doing this, the authors conveyed their didactic wisdom through 10 teaching strategies which are: direct-teaching technique to repeat the dos and don'ts, story-telling technique to have readers educated and entertained, challenge-and-trial technique to empirically state the result, reasoning-and-exemplifying technique to be more understandable, explication technique of to be more explicit, alluring technique to readers by stating the result of good and bad deeds, comparison technique to be more concrete, contextual-referring technique to be more credible, repeating technique to stick within the point, and conversational technique, based on Buddhist practice, to enrich the readers' mind. The wisdom of the authors, presented through these didactic literatures, was accumulated by learning from books, notes, custom, tradition, social rules, and practices. These old didactics, derived from the ancestors, are seen as good and suitable for all readers to bring happiness, peacefulness, and security. The benefit of reading the didactic literatures is not only for individuals but also for families and social as a whole.

Keywords : wisdom, local wisdom, the central didactic literature, printing age

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาของคนไทยจากวรรณกรรมคำสอนภาคกลางยุคการพิมพ์ (พ.ศ. 2459 – 2493) ผลการศึกษาพบว่าผู้แต่งวรรณกรรมคำสอนกลุ่มนี้ต่างแนะนำหลักคำสอน ที่มีประโยชน์สำหรับการดำเนินชีวิตของคนกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งจำแนกได้เป็น 6 กลุ่ม ได้แก่ หลักคำสอนเรื่องการดำเนินชีวิตของบุคคลทั่วไป หลักคำสอนเรื่องการครองตนของหญิงโสด หลักคำสอนเรื่องการเลือกคู่ครองของชายหนุ่มหญิงสาว หลักคำสอนเรื่องสูตรสำเร็จสำหรับการเกี้ยวผู้หญิงของชายหนุ่ม หลักคำสอนเรื่องการครองเรือนของสามีภรรยา และหลักคำสอนเรื่องการวางตนของแม่ยายต่อลูกเขย โดยผู้แต่งแสดงภูมิปัญญาด้านการใช้กลวิธีการสอนที่ช่วยเน้นย้ำหลักคำสอน และนับได้เป็นจำนวน 10 กลวิธี ได้แก่ การสอนอย่างตรงไปตรงมาเพื่อเน้นย้ำสิ่งที่ควรปฏิบัติและไม่ควรปฏิบัติ การสอนผ่านเรื่องเล่าต่างๆ เพื่อสร้างความเพลิดเพลินควบคู่กับการ

¹ บทความนี้มาจากงานวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาของคนไทย: ศึกษาจากวรรณกรรมคำสอนภาคกลางยุคการพิมพ์ (พ.ศ. ๒๔๕๕ – ๒๔๙๓) ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2559

² ผศ.ดร. สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

ได้รับคติคำสอน การสอนโดยทำพิธีและทดลองผลเพื่อให้เห็นผลเชิงประจักษ์ การสอนโดยอธิบายเหตุผลและยกตัวอย่างประกอบเพื่อให้เข้าใจง่าย การสอนโดยการแจกแจงสาระคำสอนเพื่อให้เห็นข้อมูลอย่างกระจ่างแจ้ง การสอนโดยบอกผลที่จะได้รับเพื่อยั่วให้อยากทำดีและรู้สึกกลัวเมื่อทำชั่ว การสอนโดยการเปรียบเทียบให้เห็นภาพคำสอนที่เป็นรูปธรรมขึ้น การสอนโดยอ้างบริบท ต่างๆ เพื่อให้เข้าใจ การสอนโดยการเน้นย้ำหัวข้อคำสอนซ้ำๆ เพื่อไม่ให้หลงประเด็น และการสอนโดยใช้วิธีสนทนาธรรมตามแบบวิธีในพระพุทธศาสนาเพื่อตอบสนองด้านจิตใจ ภูมิปัญญาของผู้แต่งที่แสดงออกในวรรณกรรมคำสอนกลุ่มนี้เกิดจากการสังสมเรียนรู้ทั้งจากหนังสือ ตำรา จารึกประเพณีและระบบกฎเกณฑ์ต่างๆ ในสังคม คำบอกเล่าของคนโบราณและจากประสบการณ์ส่วนตนที่เห็นว่าดีงามเหมาะสมที่จะนำมาแนะนำสั่งสอนผู้อ่านเพื่อให้ดำรงตนอย่างมีความสุข ร่าเริง และมีมั่นคงได้ ทั้งในระดับส่วนตน ครอบครัว และสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่งคือเป็นการปลูกฝังลักษณะของพลเมืองดีของชาติ

คำสำคัญ : ภูมิปัญญา ภูมิปัญญาท้องถิ่น วรรณกรรมคำสอนภาคกลาง ยุคการพิมพ์

บทนำ

วรรณกรรมคำสอน คือ งานเขียนที่มุ่งแนะนำสั่งสอนผู้ฟังผู้อ่าน โดยปลูกฝังด้านคุณธรรม จริยธรรม หรือค่านิยมที่ดี เพื่อให้เข้าไปปฏิบัติตามเพื่อการอยู่ร่วมกับคนในสังคมอย่างสงบสุข ทั้งยังมีบทบาทในการควบคุมคนในสังคมเพื่อให้อยู่ในมาตรฐานเดียวกันด้วย จากอดีตสู่ปัจจุบันมีการศึกษาวรรณกรรมคำสอนกันอย่างกว้างขวาง โดยนิยมนศึกษาวรรณกรรมคำสอนภาคกลางมากกว่าวรรณกรรมคำสอนภาคอื่นๆ ส่วนใหญ่มุ่งศึกษาวรรณกรรมคำสอนภาคกลางที่บันทึกในสมุดข่อย หรือที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในวงกว้าง ประเด็นการศึกษามีอย่างแพร่หลาย ได้แก่ 1) การศึกษาเฉพาะเรื่อง เน้นศึกษาผู้แต่ง จุดมุ่งหมายในการแต่ง การใช้ภาษา ลักษณะตัวอักษร อักษรวิธี ตลอดจนจนสภาพสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรม เช่น ผลงานของสุภาพร คงศิริรัตน์ (2531) 2) ศึกษาหลายเรื่องเพื่อดูภาพรวม ตั้งแต่ประวัติความเป็นมา รูปแบบ อักษรวิธี เนื้อหา ลักษณะคำประพันธ์ กลวิธีการสอน วรรณศิลป์ คุณค่า อาจมีการหยิบยกประเด็นที่เกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่นมาศึกษาให้ละเอียดลึกซึ้งต่อไป เช่น ผลงานของศิริมา เจนจิตมัน (2529) 3) ศึกษาวรรณกรรมคำสอนในแง่ใดแห่งหนึ่ง เช่น การศึกษาในแง่จริยศาสตร์ เช่น ผลงานของพัชนี อัยราวงษ์ (2521) รำพึง ศิลาลง (2530) และเดชา ชากักดี (2542) ศึกษาในแง่ผู้หญิง เช่น ผลงานของปราณี สุทธิศัพท์ (2527) ศึกษาในแง่ความเชื่อ เช่น ผลงานของนันทา ชุนภักดี (2529) ศึกษาในแง่ที่มา เช่น ผลงานของนิยะดา เหล่าสุนทร (2537) ศึกษาในแง่การดัดแปลง เช่น ผลงานของอรอุษา สุวรรณประเทศ (2544) ศึกษาในแง่อิทธิพล เช่น ผลงานของ สุรียกานต์ ยี่เก็งเอี่ยม และอาทิตย์ ด้รุษยธร (2553) ศึกษาในแง่บูรณาการ เช่น ผลงานของบุญสนอง สมวงศ์ (2551) และ 4) ศึกษาเปรียบเทียบ ด้านกลวิธีการประพันธ์ เนื้อหา จุดมุ่งหมายในการแต่ง และค่านิยม เช่น ผลงานของพรรณทิพา วายจตุต (2518) และวิษณุ พัฒนวิบูลย์ (2541) สำหรับการศึกษาวรรณกรรมคำสอนภาคกลางที่ปรากฏในรูปแบบเล่มขนาดเล็ก มี 2 เรื่อง คือผลงานของโอพาร รัตนภักดี (2549: 225 - 247) และผลงานของสหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ (2551: 158 - 180) แต่ก็มีศึกษาวรรณกรรมคำสอนที่พิมพ์เผยแพร่ในวงกว้างแล้ว

ผู้วิจัยพบว่ามีวรรณกรรมคำสอนภาคกลางอีกกลุ่มหนึ่งที่ยังไม่ได้ศึกษากันอย่างจริงจัง วรรณกรรมกลุ่มนี้พิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา ลักษณะรูปเล่มเป็นขนาดเล็ก คล้ายหนังสือ "วัดเกาะ" หรือหนังสือที่มาจากโรงพิมพ์ราษฎร์เจริญหรือพิมพ์จากโรงพิมพ์อื่นๆ ในย่านเดียวกัน พิมพ์เป็นร้อยกรองเรียงบรรทัดแบบพิมพ์ร้อยแก้ว ใช้หมึกพิมพ์ ใช้อักษรวิธีปัจจุบัน พิมพ์ด้วยกระดาษปรู๊ฟ เย็บเป็นรูปเล่มขนาดเล็ก 16 หน้ายก ปีที่พิมพ์อยู่ในช่วง พ.ศ. 2459 - 2493 เมื่อสำรวจเนื้อหาพบว่าผู้แต่งสอนกลุ่มผู้รับที่หลากหลายและใช้กลวิธีการสอนที่น่าสนใจ เช่น สอนโดยใช้รูปแบบของนิทาน การยกตัวอย่างหรืออื่นๆ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาของคนไทยที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนภาคกลางยุคการพิมพ์กลุ่มนี้

วรรณกรรมประเภทสุภาษิต คำสอนถือว่าเป็นประเภทหนึ่งของมรดกภูมิปัญญาของคนไทยที่ถ่ายทอดอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทย สื่อความหมายด้วยเรื่องหรืออักษร กำหนดไว้เป็นแบบแผนเพื่อสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน เป็นภูมิปัญญาที่สะท้อนให้เห็นความรู้ความคิดของผู้เขียนที่ตกผลึกมาจากแหล่งต่างๆ สามารถนำไปเป็นแบบอย่างให้คนในสังคมนำไปประพฤติปฏิบัติได้ ทั้งนี้เมื่อพิจารณาประเด็นเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาในวรรณกรรมแล้ว ผู้เขียนพบว่า แม้มี

การศึกษากันอย่างแพร่หลาย แต่ก็ยังขาดการศึกษาวรรณกรรมคำสอนกลุ่มใหม่ กล่าวคือ ที่ผ่านมามีทั้งการศึกษาภูมิปัญญาจากวรรณกรรมภาคใต้ เช่น ผลงานของชวน เพชรแก้ว และคณะ (2547 - 2548) ศึกษา “ภูมิปัญญาทักษิณจากวรรณกรรมท้องถิ่น” การศึกษาภูมิปัญญาจากวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง เช่น ผลงานของนิยะดา เหล่าสุนทรและคณะ (2540) เรื่อง “ภูมิปัญญาของคนไทย: ศึกษาจากวรรณกรรมคำสอน” ศึกษาภูมิปัญญาจากวรรณกรรมท้องถิ่นภาคอีสาน เช่น ผลงานของ สติธัย ภาคมฤค พรชัย ศรีสารคาม ประทวน บุญปก และกฤษฎา ศรีธรรมมา (2552 : 19-28) เรื่อง “การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจากวรรณกรรมอีสานเรื่องสุวรรณจักรกumar” ศึกษาภูมิปัญญาจากวรรณกรรมท้องถิ่นภาคเหนือ เช่น ศิวาพร วัฒนรัตน์ (2554) ศึกษา “ลักษณะเด่น ภูมิปัญญา และคุณค่าของวรรณกรรมคำโคลงล้านนา” และศึกษาภูมิปัญญาจากวรรณกรรมการแสดง เช่น เกษม ขนบแก้ว (2549) ศึกษา “การศึกษาภูมิปัญญาที่ปรากฏในหนังสือของ หนังสือกุล เสียงแก้ว” ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การศึกษาภูมิปัญญาในวรรณกรรมกลุ่มใหม่จะทำให้เห็นการผลิตซ้ำความคิดบางอย่างในสังคมไทยที่เป็นรอยต่อของยุคสมัยที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งความคิดต่าง ๆ นามาประยุกต์ใช้ในสังคมได้หรือช่วยเปิดมุมมองให้คนในสังคมเห็นแนวทางในการนำภูมิปัญญาไปแก้ไขวิกฤตการณ์ทางสังคม ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชนและสังคม

แนวคิด/ทฤษฎี

“ภูมิปัญญา” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Wisdom” หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ เป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง นำมาใช้แก้ปัญหาได้ และใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข (สามารถ นันท์สุรีย์, 2534: 50-51) ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมา เป็นผลของประสบการณ์ที่คนเรียนรู้จากการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มชนและระหว่างกลุ่มชุมชน รวมไปถึงโลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ผ่านขบวนการทางจารีตประเพณี (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540:46-48) โดยปัจจัยที่ก่อให้เกิดภูมิปัญญา เช่น ความเชื่อที่ทำให้เกิดดุลยภาพแห่งการดำรงอยู่ร่วมกันของชีวิตและสรรพสิ่งที่มีความสัมพันธ์กัน ต่อมาคืออิทธิพลพุทธศาสนาที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการปรับท่าที ความคิด ความเชื่อ พฤติกรรม และพิธีกรรมต่าง ๆ ทำให้คนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสมดุล สามารถเรียนรู้วิธีการที่จะดำรงชีวิตให้มีสุข และการได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมใหม่ ทำให้สังคมพร้อมจะปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับเหตุปัจจัยใหม่ เกิดการเรียนรู้ การสืบทอด และการผลิตซ้ำใหม่ทางวัฒนธรรม และการนำภูมิปัญญาดั้งเดิมมาประยุกต์ใช้ (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2546)

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2547: 629) กล่าวว่ากระบวนการเกิดภูมิปัญญาในวรรณกรรมเป็นทำนองเดียวกับกระบวนการกำเนิดภูมิปัญญาทั่วไป คือเน้นอาศัยวิถีและพลังของภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นต้นทุนเชื่อมโยงกับปัจจัยใหม่ มีปัจจัยต้นทุนคือทรัพยากรธรรมชาติ และจารีตนิยม ปัจจัยเสริม คือ ประโยชน์ใช้สอยที่ประชาคมพึงได้ และขีดความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ปัจจัยเหล่านี้เป็นรากฐานของภูมิปัญญาผู้สร้างซึ่งมาจากความรู้หรือการใฝ่เรียนรู้ การสั่งสมประสบการณ์และความชำนาญเฉพาะตน

การศึกษาภูมิปัญญาจากวรรณกรรมคำสอน ผู้วิจัยสังเคราะห์จากความรู้ที่ได้จากตัวหนังสือที่ชาวบ้านหรือผู้แต่งเรียบเรียงขึ้น ซึ่งตกผลึกมาจากความคิด ประสบการณ์ จารีตประเพณี หรือการทำมาหากิน จนสามารถนำมาถ่ายทอดแก่คนรุ่นหลังเพื่อใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ ไขปัญหา และใช้เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตได้ เนื้อหาโดยมากเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ แม้ว่าวรรณกรรมกลุ่มนี้สร้างขึ้นด้วยเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ในยุคหนึ่ง แต่สามารถนำมาปรับใช้ในยุคนี้อาจได้ สอดคล้องกับที่สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2542: 7052 – 7066) กล่าวว่าวรรณกรรมประเภทสุภาสิตคำสอนเป็นภูมิปัญญาที่ตกผลึกจากจารีตนิยมหรือตกผลึกจากวัฒนธรรมชุมชน ใครละเมิดจะถูกสังคมลงโทษ มักเกิดจากการผลิตซ้ำและเกิดผลประจักษ์ชัดๆ จนกลายเป็นทฤษฎีชาวบ้านหรือปราชญ์ชาวบ้าน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ที่เน้นตัวบทวรรณกรรม โดยขั้นแรกผู้วิจัยจะรวบรวมวรรณกรรมคำสอนภาคกลางจากแหล่งต่าง ๆ ก่อน เช่น จากหอสมุดแห่งชาติ พิพิธภัณฑ์ และสถาบันการศึกษา ต่อมาจะคัดเลือกวรรณกรรมคำสอนมีรูปแบบเหมือนคล้ายหนังสือวัดเกาะ แต่งเป็นร้อยกรอง และยังไม่ศึกษาวิจัยกันอย่างจริงจัง ซึ่งจากการสำรวจเบื้องต้นพบว่าวรรณกรรมกลุ่มนี้พิมพ์เผยแพร่ในช่วง พ.ศ. 2459 – 2493 พบจำนวน 16 เรื่อง ได้แก่ สุภาสิต

สอนแม่ยาย พ.ศ. 2459 ปกิริโณวาท สุภามิตสอนเด็กชาย พ.ศ. 2467 คำสอนชี้เทอ พ.ศ. 2467 สมบัติเม็ดมะขาม พ.ศ. 2469 กลฉ้อ พ.ศ. 2469 โลกหนักมักเสียลูกสาว พ.ศ. 2469 สุภามิตกันยืมเงิน พ.ศ. 2471 นารีศรีสวัสดิ์ พ.ศ. 2472 แม่มายสอนลูก พ.ศ. 2472 สุภามิตสอนใจ พ.ศ. 2480 ฉัตรสามชั้น พ.ศ. 2480 อุทาหรณ์สอนจิตต์กนิษฐา พ.ศ. 2480 เศรษฐีสอนบุตร พ.ศ. 2480 มงคลที่ปิ่นแปล พ.ศ. 2480 เกล็ดสุภามิตสอนชายหรือวิธีเกี่ยวหญิง พ.ศ. 2492 และอวาศโหวหาร พ.ศ. 2493 สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยจะแยกประเภทของภูมิปัญญาต่าง ๆ แล้วจึงวิเคราะห์ภูมิปัญญาในแต่ละด้านอย่างละเอียดต่อไป

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

1. ภูมิปัญญาด้านการแนะนำหลักคำสอนต่าง ๆ

ภูมิปัญญาด้านการแนะนำหลักคำสอนที่ปรากฏในเรื่องเป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากความรอบรู้ของผู้แต่ง ซึ่งอาจมาจากทักษะ ความเชื่อ พฤติกรรม และประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนกลายเป็นแบบอย่างแห่งการดำเนินชีวิต ซึ่งคำแนะนำส่วนใหญ่สามารถนำมาใช้แนะนำสั่งสอนคนในยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดี สอดรับการการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 หลักคำสอนเรื่องการดำเนินชีวิตของบุคคลทั่วไป

หลักคำสอนเรื่องการดำเนินชีวิตของบุคคลทั่วไปเหมาะสมสำหรับทุกเพศ ทุกวัย หรือทุกสถานะ เป็นคำแนะนำที่ช่วยสร้างความสุขความเจริญให้แก่ชีวิตตนเอง และการอยู่ร่วมกับคนในสังคมได้อย่างมีความสุข ซึ่งพบว่าหลักคำสอนเรื่องการดำเนินชีวิตของบุคคลทั่วไปมีดังนี้

1.1.1 หลักคำสอนสำหรับการสร้างความสุขความเจริญส่วนตัว เป็นหลักคำสอนที่ใช้สอนบุคคลเพื่อให้พบกับความสุขความเจริญในชีวิต จัดอุปสรรคต่าง ๆ ในชีวิต โดยสามารถจำแนกเป็นพฤติกรรมอันพึงทำที่ผู้แต่งแนะนำจำนวน 10 พฤติกรรม ได้แก่ **1) ไม่คบคนพาล ให้คบคนดี** คำสอนเรื่องนี้ปรากฏโดยทั่วไป อาจเพราะการไม่คบคนพาลถือว่าเป็นมงคลขั้นแรกตามหลักพุทธศาสนา หากคบคนพาลจะขาดโอกาสที่จะบรรลุความสำเร็จด้านอื่น ๆ ส่วนการคบคนดีเป็นมงคลขั้นต่อมาที่ช่วยให้บรรลุความสำเร็จได้ **2) เรียนรู้ธรรมชาติและวิถีของคน** เพื่อช่วยให้ดำเนินชีวิตราบรื่นมากยิ่งขึ้น **3) ไม่ประมาท** คือการมีความรอบคอบ ระมัดระวังในสิ่งที่กระทำอยู่ให้เป็นไปในทางที่ควรอยู่เสมอ **4) มีความรู้ควบคุมปัญญา** การใช้ความรู้ต้องมีปัญญาคอยกำกับด้วย หากมีแต่ความรู้แต่ไม่รู้จักใช้ปัญญาก็อาจสร้างความเสียหายให้กับตนเองและผู้อื่น **5) ขยันหมั่นเพียรในการทำงาน** ผู้แต่งหลายท่านมักกล่าวตรงกันว่าหากต้องการจะประสบความสำเร็จในชีวิตจะต้องขยันหมั่นเพียรในการทำงาน ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก **6) รู้หลักการประกอบอาชีพ** การสอนหลักการประกอบอาชีพส่วนใหญ่ ผู้แต่งเน้นย้ำว่าเมื่อประกอบอาชีพต่าง ๆ ต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต และมีจรรยาบรรณวิชาชีพ **7) รู้จักแสวงหาและบริหารจัดการทรัพย์** การมีทรัพย์ช่วยส่งเสริมให้การดำเนินชีวิตเกิดความราบรื่นมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม เมื่อมีทรัพย์แล้วต้องรู้จักบริหารจัดการทรัพย์เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น นำไปใช้จ่ายเลี้ยงชีพส่วนตน นำไปใช้เป็นทุนในการประกอบอาชีพ และเก็บไว้ในคราวจำเป็น **8) รู้จักประมาณการใช้จ่าย** คือรู้ว่าตนมีฐานะอย่างไรก็รู้จักใช้จ่ายตามฐานะ ไม่ใช่จ่ายจนเกินตัว หรือแข่งขันกับคนที่ฐานะต่างจากตน **9) ละเว้นอบายมุข** ซึ่งเป็นช่องทางของความเสื่อม ทางแห่งความพินาศ เหตุย่อยยับแห่งโภคทรัพย์ เช่น เล่นการพนัน เกียจคร้าน และคบคนชั่ว และ **10) เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา** ทำได้ด้วย การละการทำบาป หมั่นเข้าวัด ฟังธรรม และรู้วิธีการทำบุญทำทาน

1.1.2 หลักคำสอนสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคมโดยสันติ เป็นหลักคำสอนที่ใช้สอนบุคคลเพื่อให้สามารถลดความขัดแย้ง สร้างความปรองดองสมานฉันท์ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยหลักการบางอย่างในการดำรงอยู่ร่วมกัน โดยที่ผู้แต่งมีข้อแนะนำข้อปฏิบัติประมวลได้เป็น 5 ข้อ ได้แก่ **1) ให้เคารพกฎเกณฑ์ของสังคม** การเคารพกฎเกณฑ์นี้เป็นหลักการพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันของผู้คนในสังคม หากคนในสังคมรับรู้กฎระเบียบกติกาของสังคม ทั้งมีความรับผิดชอบต่องานสังคม ย่อมทำให้สังคมมีระเบียบมากยิ่งขึ้น เช่น การเคารพจารีตประเพณีและกฎหมาย **2) ให้เอาใจเขามาใส่ใจเรา** ทำได้ด้วยการคิดก่อนทำ นึกถึงความรู้สึกของเขาก่อนที่จะกระทำบ้างจะรู้สึกอย่างไร **3) ให้มีน้ำใจและรู้จักช่วยเหลือซึ่งกันและกัน** ทำได้ด้วยการทำดีต่อผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน ไม่ว่าจะความดีนั้นจะมากหรือน้อย ควรแสดงน้ำใจ ช่วยเหลือ

เกี่ยวข้องกับคนรอบข้างเสมอ เช่น มีน้ำใจและช่วยเหลือลูกจ้างที่ช่วยทำงานให้เรา ให้ข้าวของเงินทองแก่เพื่อนบ้านเพื่อแสดงไมตรีจิต ให้ทานแก่ผู้ยากไร้ เป็นต้น โดยที่ไม่ทำให้ตัวเองได้รับความลำบากมากนัก **4) ให้ระมัดระวังเรื่องกิริยาวาจา** เพื่อเป็นการแสดงความเคารพและให้เกียรติซึ่งกันและกัน การเป็นผู้มีวาจาดี เช่น ใช้ถ้อยคำที่สุภาพ ไม่นินทาว่าร้าย ไม่พูดจาขู่ข่มให้ผู้อื่นแตกร้า ไม่กล่าววาจาเสียตีสี หรือก้าวร้าวผู้อื่น ส่วนเรื่องของกิริยาดีคือการรู้จักสำรวมอิริยาบถเมื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่น รู้จักควบคุมอารมณ์ มีความอดทน สงบเสงี่ยม เป็นต้น และ **5) ให้ระลึกถึงคุณของสถาบันต่าง ๆ** โดยมักสอนให้รักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล และให้ระลึกคุณของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

1.2 หลักคำสอนเรื่องการครองตนของหญิงโสด

หญิงโสด คือหญิงที่ยังไม่ได้แต่งงาน ยังอาศัยอยู่กับบิดามารดา การสอนหญิงโสด เน้นสอนเรื่องของความประพฤติทั้งต่อตนเองและผู้อื่น เพื่อให้มีคนรักคนเมตตาและป้องกันการนินทา ซึ่งสามารถประมวลจำแนกได้ดังนี้

1.2.1 ให้รักษานวลสงวนตัว ผู้แต่งกล่าวว่าหากยังเป็นโสด ต้องรู้จักยับยั้งชั่งใจไม่ให้ตนเสื่อมเสีย ดังนี้ “แม่โฉมงามทราชมวยวิไลยพัคค์ร์ จงรู้จักรักษานวลสงวนศรี” (อุทาหรณ์สอนจิตต์กนิษฐา, 2480 : 2)

1.2.2 ให้เรียนหนังสือ แต่เดิมการศึกษาของไทยอยู่ที่บ้านและวัด โดยมีบ้านเป็นสถานที่อบรมกล่อมเกลาจิตใจ มีพ่อแม่ทำหน้าที่ถ่ายทอดอาชีพและอบรมบุตรธิดา ส่วนวัดเป็นสถานที่ที่เอื้อให้ผู้ชายมีโอกาสได้รับการศึกษามากกว่าผู้หญิง โดยผ่านการบวชเรียนเพื่อให้ออกมารับราชการ ครั้นรัฐสนับสนุนด้านการศึกษา การเรียนรู้ของผู้หญิงจึงค่อยๆ เปลี่ยนจากบ้านมาเป็นโรงเรียน จนกลายเป็นการแสดงค่านิยมที่เกี่ยวกับผู้หญิงดีด้วยว่าจะต้องเรียนหนังสือ ผู้ที่ไม่รู้หนังสือจะเป็นคนโง่ ดังนี้

เขาเขียนด่ามาให้อ่านไม่ออก

เขาซ้ำหลอกบอกว่าคาถาผี

ต้องทนอายขายหน้าทั้งตาปี

ชาวธานีที่ไหนเขาไม่ชม

(อุทาหรณ์สอนจิตต์กนิษฐา, 2480 : 5-6)

1.2.3 ให้มีกิริยามารยาท ผู้แต่งเน้นย้ำที่การรักษาอิริยาบถให้มีความสุขสบายเรียบร้อย ให้มีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ รู้กาลเทศะ เช่นกรณีหญิงที่มีกิริยามารยาทเรียบร้อยจะไม่มีคนนินทาได้ ดังนี้

กิริยาพาที่อย่าผลิผลาม

คนจะหยามลามลวนให้นวนชิน

อย่าทะละสิ่งตั้งตั้งจะนั่งเดิน

แม่จำเริญเชิญยุบลกอลอน

(อุทาหรณ์สอนจิตต์กนิษฐา, 2480 : 3-7)

1.2.4 ให้รู้จักแต่งตัว การสอนเรื่องนี้เน้นให้ผู้หญิงรู้จักแต่งหน้าแต่งตา นุ่งห่มหรือแต่งกายให้เหมาะสมกับรูปร่างหน้าตา และฐานะของตน เพื่อมิให้ผู้อื่นดูหมิ่น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

จะนุ่งจะห่มแต่งพอให้สม อีซมด้าย

ประคั้นวิญชา ค่อยมากค่อยไป

จะพูดสิ่งไร คิดให้ชอบควร

(แม่มายสอนลูก, 2472 : 27)

1.2.5 ให้สำรวมกิริยาอาการเมื่อพบผู้ชาย ผู้แต่งสอนว่าเมื่อพบผู้ชายไม่ควรต่อล้อต่อเถียง ต่ำว่า หรือแสดงกิริยาเชื้อเชิญ เช่น แลบลิ้น ยกคิ้วหลิวตา ไม่ควรให้ผู้ชายถูกเนื้อต้องตัว หากผู้ชายมาพูดตีด้วยก็ให้สนทนาแต่พอควร หากไม่ชอบก็ให้ระงับโทสะ หรือระงับคำพูดที่แสดงความไม่พอใจไว้ ดังนี้

โฉมยุพินยินคำที่รำชาน

แล้วดวงมัลย์วานเชื้อเถิดเนื้อเหลือง

อย่าหยาบช้ำตาชายให้อายเคือง

อย่าช้ำเลื่องเยื้องท่าทำตาคม

เขาพูดเลี้ยวเกี้ยวชมด้วยลมหวาน

จะไซสารชานต่อแต่พอสม

เมื่อไม่ชอบตอบอย่าคารม

ถึงอกตรมอมโกรทจนโอษฐ์กรัง

(อุทาหรณ์สอนจิตต์กนิษฐา, 2480 : 3-4)

1.2.6 ให้สนใจงานบ้านงานเรือน การหุงหาอาหาร ผู้แต่งจะเน้นสอนให้สนใจตั้งแต่การหมั่นทำความสะอาดครัวเรือน ห้องนอน และข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ โดยต้องจัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อย และต้องหมั่นตรวจสอบของกินของใช้เพื่อให้มีกินมีใช้อยู่เสมอ ดังนี้

ถ้าอยู่บ้านการเรือนอย่าเบื่อนहीं	สิ่งใดมีดีชั่วทั่วเคหา
ที่ควรเก็บๆ ไว้ให้ไกลตา	อย่าให้คาราเลอะเปื้อนประอะไป
ที่ควรกวาดกวาดทิ้งอย่านิ่งเฉย	ฟังเฉลยเลยทำตามคำไซ
หญิงจะสวยรวยรื่นนำชื่นใจ	เพราะหมั่นใคร่ไม่คร้านในการเรือน

(อุทาหรณ์สอนจิตต์กนิฏฐา, 2480 : 7-8)

1.2.7 ไม่เที่ยวกลางคืน ผู้แต่งสอนว่าหญิงดีต้องอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน ไม่เอาแต่เตร็ดเตร่เที่ยวยามวิกาล เพราะมีแต่หน้าภัยมาให้ ดังหญิงบางคนที่นิยมดูโชน หนั่ง และละครยามค่ำคืน ผู้แต่งตักเตือนว่าพฤติกรรมเหล่านี้ทำให้เสียตัวได้ง่าย และทำให้วงศ์ตระกูลเสื่อมเสียชื่อเสียง ดังนี้

ถึงพ่อหนุ่มรุ่นราวแม่สาวน้อย	เธอจงค่อยฟังกิจภาษิตสอน
โรงลิเกแลหนังทั้งละคร	จงค่อยผ่อนดูบ้างเป็นครั้งคราว
อย่าติดคู่ชู้ไซให้ไถ่หนัก	จะเสื่อมศักดิ์พาเปลี่ยให้เสียสาว
จะสลดตรสซิดไปยี้ดยาย	เสียเมื่อคราวเสียรู้พ่อชู้ชาย

(สุภาษิตกันยืมเงิน, 2471 : 34)

1.3 หลักคำสอนเรื่อง การเลือกคู่ครองของชายหนุ่มหญิงสาว

การเลือกคู่ครองถือว่ามีผลสำคัญสำหรับการครองคู่ หากได้คู่ครองดีย่อมทำให้การครองคู่มีความราบรื่น ลดปัญหาการทะเลาะเบาะแว้ง ในทางตรงกันข้าม หากเลือกคู่ครองไม่ดีย่อมเกิดหายนะในภายหลัง จนถึงขั้นหย่าร้าง ผู้แต่งสอนชายหนุ่มหญิงสาวว่าเมื่อจะเลือกคู่ครองควรปฏิบัติดังนี้

1.3.1 ไม่เลือกที่รูปลักษณะภายนอก ผู้แต่งเน้นย้ำว่าในการเลือกคู่ครอง อย่าสักแต่เพียงว่าเลือกเพราะหน้าตาดี ฐานะดี หรือแต่งตัวดี เพราะองค์ประกอบเหล่านี้เป็นเพียงองค์ประกอบภายนอกที่ปรุงแต่งกันได้ ให้พิจารณาที่คุณงามความดี ผู้ที่จิตใจงามแม้รูปชั่วก็ดูงาม เช่น คำสอนผู้ชาย ที่ว่า “ที่รูปชั่วความดีเขามีอยู่ ย่อมเชิดชูพาส่างเหมือนนางเขียน” (อวาศโฆหาร, 2493 : 19-21) และคำสอนผู้หญิง ที่ว่า “ถึงรูปงามความดีไม่มีติด อย่าหมายคิดร่วมหวังเป็นฝั่งฝ้า” (แม่มายสอนลูก, 2472 : 39)

1.3.2 ไม่เลือกที่ปากหวาน ผู้แต่งแนะนำว่าในการเลือกคู่ครอง ไม่ควรเลือกคนที่ปากหวาน เพราะคนกลุ่มนี้มักพูดเพื่อหวังผลประโยชน์ด้านใดด้านหนึ่ง เช่น หลอกล่อให้เสียเงินทอง ดังคำสอนผู้ชายที่ว่า “กล่าวคำเพราะเคาะแคะได้สมคิด ต้องเห็นฤทธิ์รัฐรสมตกระเป่า” (ฉัตรสามชั้น, 2480 : 17-19) และคำสอนผู้หญิงที่ว่า “ไปหลงเล่ห์บุรุษแล้วสุดอายุ จะเที่ยวย้ายเป็นแยะแม่คุณ” (สุภาษิตกันยืมเงิน, 2471 : 34)

1.3.3 ไม่เลือกที่เล่นอบายมุข ผู้แต่งแนะนำว่าไม่ควรเลือกคู่ครองที่เล่นการพนัน เพราะจะทำให้เกิดหายนะได้ ดังคำสอนผู้ชาย คือ “เล่นหวยแลถั่วเมามั่วไฟ จะทำให้เกิดวิบัติถึงขัดสน” (ฉัตรสามชั้น, 2480 : 17) และผู้หญิงคือ “เล่นไปถั่วชู้ช้ำระยาดน พาให้จนยากยับลงอับปาง” (แม่มายสอนลูก, 2472 : 39)

1.3.4 ให้เลือกที่มีกิริยามารยาท และขยัน ผู้แต่งแนะนำว่าเมื่อจะเลือกคู่ครองให้เลือกที่มีกิริยามารยาทและขยันทำงาน แม้รูปชั่วตัวดำก็ให้เลือกเพราะจะทำให้เจริญรุ่งเรืองได้ ดังคำสอนผู้ชายที่ว่า “ถึงรูปชั่วตัวดำไม่น่านวล จะได้ชวนขายคำคิดหากิน” (ฉัตรสามชั้น, 2480 : 17) และคำสอนผู้หญิงที่ว่า

แม่นชายดีกิริยามารยาท	ก็ผุดผาดทำนองไม่หมองหมาง
ตริกแต่ที่ตีชอบประกอบทาง	คิดแต่ข้างขายคำหาเลี้ยงตน

(แม่มายสอนลูก, 2472 : 39)

1.3.5 ให้เลือกตามคำแนะนำของผู้ใหญ่ ผู้แต่งแนะนำว่าเมื่อจะเลือกคู่ครองให้ปรึกษาผู้ใหญ่ด้วย ทั้งนี้คงเพราะพิจารณาว่าเป็นผู้มีประสบการณ์มากกว่า ดังที่ว่า “แม่นผู้ใหญ่เป็นธูระจึงจะดี” (ฉัตรสามชั้น, 2480 : 19)

1.4 หลักคำสอนเรื่องสูตรสำเร็จสำหรับการเกี้ยวผู้หญิงของชายหนุ่ม

หลักคำสอนเรื่องนี้มีไว้สำหรับชายหนุ่มที่ต้องการเกี้ยวผู้หญิงให้ได้โดยง่าย ให้ผู้หญิงเกิดความไวเนื้อเชื่อใจ คล้อยตาม และยินยอมเป็นของชายนั้น ดังเรื่องเกลิตสุภาสิตสอนชาย สอนผู้ชายไว้ดังนี้

1) **ให้รู้วิธีพูด** ผู้แต่งแนะนำว่าหากจะเกี้ยวหญิงควรรู้จักพูด เนื่องจากผู้หญิงแพคนปากหวาน ควรกล่าวชมรูปร่างหน้าตา (แม้หญิงนั้นจะหน้าตาอัปลักษณ์) พูดเรื่องความเป็นเนื้อคู่หรือการมีบุพเพสันนิวาสต่อกัน ก่อนจากก็ให้ฝากรัก รู้จักให้คำมั่นสัญญา เพื่อให้ผู้หญิงเกิดความประทับใจ เช่น

เล่าโลมโฉมนาง	สรรเสริญรูปร่าง	ยิ่งอย่างอนงค์	
งามเพียงพอลดา	ลักษณะสมทรง	โฉมเฉกเอกรงค์	เยี่ยมสิ้นสาระพางค์
พูดจาสามภักดี	ล้วนแต่ความรัก	ผูกสมครด้วยนาง	
รักเป็นหัวหน้า	พูดอย่าให้ขวาง	ดูที่ท่าทาง	ชั้นเชิงมารยา

(เกลิตสุภาสิตสอนชายหรือวิธีเกี้ยวหญิง, 2492 : 3-4)

2) **ให้หมั่นเข้าหา** ผู้แต่งแนะนำว่าหากจะเกี้ยวหญิง ควรหมั่นเข้าหาอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้ผู้หญิงเกิดความสนิทสนมคุ้นเคย ไม่ปันใจให้ชายอื่นไป

กลหนึ่งว่าชอบ	ถ้าแมนดักลอบ	หมั่นกูดูปลา	
ท่าละเลยไว้	ที่ไหนเล่าหนา	คนอื่นเขามา	จะลักกู่ไป

(เกลิตสุภาสิตสอนชายหรือวิธีเกี้ยวหญิง, 2492 : 6)

3) **ให้หมั่นแต่เนื้อต้องตัว** ผู้แต่งแนะนำว่าหากจะเกี้ยวหญิง ไม่ควรมีนิสัยขี้อาย เมื่ออยู่กันสองต่อสองก็ให้หาโอกาสสัมผัสร่างกายของผู้หญิงบ้าง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดใจภักดิ์ร่วม แต่ต้องกระทำอย่างเป็นธรรมชาติ ไม่ใช่ตั้งใจทำ จนดูเป็นการลวนลาม ดังที่ว่า “อย่าทำเป็นอาย มีสอดกอดกาย อย่าคลายเคล้าคลึง ให้เกิดกำหนัด สัมผัสสร้างพิ้ง โลภีร้อน ริ่ง รากเร้ารูมใจ” (หน้า 6)

4) **ให้เอาใจใส่** ผู้แต่งแนะนำว่าหากเกี้ยวหญิง ควรเอาใจใส่ต่อหญิงนั้น เช่น หากพบเขาอุ้มบุตรมาก็ให้รีบเข้าไปขออุ้มทันที ผู้หญิงจะเกิดความประทับใจ เพราะคิดว่ารักเด็ก หรือมีน้ำใจ

ถ้าแมนอุ้มลูกมา	จงพูดจาวางวอน
เข้ารับเอาลูกอ่อน	ฉันทขออุ้มหนอยเถิดรา

(เกลิตสุภาสิตสอนชายหรือวิธีเกี้ยวหญิง, 2492 : 7)

5) **ให้ใช้เทศกาลเป็นตัวช่วย** ผู้แต่งสอนว่าในการเกี้ยวผู้หญิงควรใช้เทศกาลต่าง ๆ ให้เป็นประโยชน์ เช่น ตรุษจีน หรือสงกรานต์ หากเป็นเทศกาลสงกรานต์ ควรชวนผู้หญิงเล่นน้ำด้วยกัน พอเพลอกก็แอบจับมือถือแขนกันบ้าง โดยให้ทำเป็นทำนองหยอกเอน เพราะในเทศกาลเช่นนั้นคนมักไม่ค่อยถือสาหาความกัน

ยามตรุษสงกรานต์	เที่ยวเล่นตามบ้าน	หมายจะดูกัน	
ชวนเล่นกีฬา	พูดจาติดพัน	จุดมีย้อยกัน	หยอกเข้ายวนยี้

(เกลิตสุภาสิตสอนชายหรือวิธีเกี้ยวหญิง, 2492 : 10)

6) **ไม่รีบรวบรัด** ผู้แต่งสอนว่าเมื่อพบผู้หญิงในช่วงแรก ๆ ไม่ควรด่วนล่วงล้ำก้าเกินฝ่ายหญิง เพราะจะทำให้ผู้หญิงเกิดความกระดากอายไม่กล้ากลับมาเผชิญหน้าด้วย ดังนี้ “แมนทำร่วนวาย ที่หลังจะอาย นัดไม่มาหา” (เกลิตสุภาสิตสอนชายหรือวิธีเกี้ยวหญิง, 2492 : 14)

7) **ให้ความไว้วางใจ** ผู้แต่งสอนว่าเมื่ออยู่กับผู้หญิงควรมีท่าทีที่จริงจังจริงใจ ไม่เอาแต่พูดเล่น หรือโอ้อวด คำพูดที่พูดออกมาต้องให้เขาเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง แมนจะต้องกล่าวเท็จไปบ้างก็ต้องทำ ดังที่ว่า “อย่าทำหน้าเป็น พูดเล่นพรั่าพรัู ตั้งหลักให้อยู่ เหมือนพูดแต่แรก” (เกลิตสุภาสิตสอนชายหรือวิธีเกี้ยวหญิง, 2492 : 4)

8) **ให้หมั่นหยิบยืมข้าวของ** ผู้แต่งสอนว่าวิธีหนึ่งที่ช่วยให้สนิทสนมกับผู้หญิงมากยิ่งขึ้น นั่นคือการหมั่นหยิบยืมเงินทอง แล้วย่ารีบคืน เพื่อว่าหญิงนั้นจะได้มาทวง หรือนัดให้เรามาหา

กลหนึ่งยืมของ เป็นแหวนเงินทอง เร่งปองยืมมา
 จะได้เป็นห่วง ดิตทวงถามหา ที่หลังนัดมา หาเร่างายตาย

(เกล็ดสุภาษิตสอนชายหรือวิธีเกี่ยวหญิง, 2492 : 4)

9) ให้เรียกตัวเองว่า “พี่” ผู้แต่งสอนว่าเมื่อเกี่ยวผู้หญิงให้ใช้คำเรียกแทนตัวเองว่าพี่ เพื่อแสดงถึงภาวะการเป็นผู้นำ ผู้ปกป้อง แม้อายุห่างกันมากกว่าก็ตามที่หรือหญิงนั้นมาเกี่ยวตนก่อนก็ตาม ดังที่ว่า “เรียกไว้แต่ล้นพี่อย่าให้เคืองระคายเลย” (เกล็ดสุภาษิตสอนชายหรือวิธีเกี่ยวหญิง, 2492 : 7)

10) ไม่ชักชวนเพื่อนฝูง ผู้แต่งสอนว่าเมื่อเกี่ยวผู้หญิงอย่าพาเพื่อนไปด้วย เพราะจะเกิดการเปรียบเทียบขึ้น และอดได้หญิงนั้นมาเชยชม ดังนี้ “เดินคนเดียวไซ้ร้ นั้นและเห็นดี (เกล็ดสุภาษิตสอนชายหรือวิธีเกี่ยวหญิง, 2492 : 12)

11) ให้เข้าหาผู้ใหญ่หรือเครือญาติของฝ่ายหญิง ผู้แต่งแนะนำว่าหากจะเกี่ยวหญิงให้เข้าหาผู้ใหญ่เพื่อให้เขารักเขาเมตตา เขาจะไม่หวงห้ามหรือกั้นทำ

กลหนึ่งว่าไว้ เข้าถึงผู้ใหญ่ พุดให้เห็นดี
 เขาชอบทำไหน ยกไปตามที่ ถ้อยคำทั้งนี้ ชอบในใจคน

(เกล็ดสุภาษิตสอนชายหรือวิธีเกี่ยวหญิง, 2492 : 12-13)

12) ให้เตรียมป้องกันและหาวิธีรับมือกับสถานการณ์ต่าง ๆ ผู้แต่งแนะนำว่าหากลอบเข้าหาผู้หญิงยามวิกาลโดยผู้ใหญ่ไม่รู้ก็ให้เตรียมป้องกันและรับมือกับสถานการณ์ต่าง ๆ โดยไม่เดินเสียงดัง และให้เปิดประตูหน้าต่างทิ้งไว้ เมื่อเห็นว่าจวนตัวจะได้กระโดดออกไปได้ แต่หากจวนตัวจริงๆ ก็ให้กอดหญิงนั้นไว้เพื่อให้ผู้ใหญ่เห็นว่าพร้อมที่จะรับผิดชอบ และหากพ่อแม่ของฝ่ายหญิงยึดยึดเงินให้เพื่อใช้ปิดปากก็ให้รับต่อหน้าเพื่อนบ้านเพื่อจะได้ไม่ถูกกล่าวหาว่าเป็นโจร ดังที่ว่า “ชาวบ้านให้มีรู้ อย่าจูลู่ตามแต่ใจ” (เกล็ดสุภาษิตสอนชายหรือวิธีเกี่ยวหญิง, 2492 : 16)

13) ไม่คุยโม้โอ้อวด ผู้แต่งสอนว่าเมื่อเกี่ยวหญิงไม่ควรคุยโม้โอ้อวดให้ใครฟัง เพราะปากคนยาวกว่าปากกา อาจทำให้หญิงที่หมายปองไม่มาหาอีกต่อไป เพราะอับอายที่ชาวบ้านรู้ ดังนี้ “จะซวดได้พบประสบสมหวังเพราะเล่าเขาฟังแล้วจะโทษใคร” (เกล็ดสุภาษิตสอนชายหรือวิธีเกี่ยวหญิง, 2492 : 12)

14) ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ผู้แต่งแนะนำว่าในการเกี่ยวหญิงไม่ควรเลือกเกี่ยวเฉพาะหญิงรูปงามแต่ให้เกี่ยวทุกคน แม้หญิงนั้นรูปลักษณะน่ารังเกียจก็ตาม เพื่อภายหลังหากหญิงที่ถูกใจไม่ได้ก็ได้หญิงนี้แทน ดังนี้ “เมื่อนานไปภายนำ เราเที่ยวหาไม่สมหวัง จะได้กลับมายัง พอพักเล่นก่อนเป็นไร” (เกล็ดสุภาษิตสอนชายหรือวิธีเกี่ยวหญิง, 2492 : 8)

15) ให้เรียนรู้จริตของผู้หญิงแต่ละประเภท ดังนี้ หากพบหญิงที่เป็นแม่สื่อให้ฟังหูไว้หู เพราะแม่สื่อส่วนใหญ่มักพุดที่เล่นที่จริง พุดทำนองว่าทำตามคำสั่ง แท้จริงคือต้องการให้ผู้ชายสนใจตน ฉะนั้นจึงควรเกี่ยวแม่สื่อด้วย หากพบหญิงที่เป็นหม้าย ให้พุดตรงไปตรงมา ไม่อ้อมค้อม เพราะหญิงประเภทนี้ผ่านการมีสามีมาแล้ว หากพบว่านางมีบุตรก็ให้สนใจบุตรของนางด้วยเพื่อสร้างความประทับใจ หากเกี่ยวหญิงสาวที่ยังไม่เคยผ่านผู้ชายก็ให้แสดงที่ทำสุภาพเข้าไว้ และใช้คำเรียกแทนตัวเองว่าพี่เพื่อสร้างความประทับใจ หากเกี่ยวหญิงที่ชอบพุดที่เล่นที่จริงก็ให้แสร้งไม่รู้กล เมื่อสบโอกาสก็อย่าปล่อยให้หลุดมือ หากพบหญิงที่ไม่ประสีประสากับผู้ชาย เอาแต่ทำท่าเหินหมอย นิ่งก้มหน้า ก็อย่าทำให้หญิงนั้นตื่นตกใจกลัว และหากพบหญิงชั่วที่มีกยกตนข่มท่าน เอาแต่ดิฉินนิทาผู้อื่น พุดจาหยาบโลน ค่นองปาก ก็ให้แสดงกิริยาเช่นเดียวกัน

ตั้งตัวบั้นปึง ใครรู้ไม่ถึง ว่าดีสุดใจ
 พุดโลนตามปาก บ่อยอยากคบใคร พุดมาพุดไป ปากเปราะระะร้าย
 ... ถ้าจะเกี่ยวไซ้ร้ คงได้โดยง่าย
 พุดโลนตามคำ อย่าทำเป็นอาย จะได้เหมือนหมาย ไม่เนิ่นนานเลย

(เกล็ดสุภาษิตสอนชายหรือวิธีเกี่ยวหญิง, 2492 : 14)

1.5 หลักคำสอนเรื่องการครองเรือนของสามภรรยา

การสอนเรื่องหลักการครองเรือนสามารถแยกได้เป็นหลักการครองเรือนของสามีภรรยาโดยทั่วไป และคำแนะนำสำหรับภรรยา ซึ่งเน้นมากเป็นพิเศษ ดังนี้

1.5.1 คำแนะนำสำหรับการอยู่ร่วมกันของสามีภรรยา ผู้แต่งแนะนำการอยู่ร่วมกันของสามีภรรยาใน 2 ประเด็นใหญ่ๆ ได้แก่ ด้านนิสัยใจคอและด้านบทบาทหน้าที่ ดังนี้

1) ให้ละพฤติกรรมด้านลบ ผู้แต่งแนะนำว่าหากสามีภรรยาต้องการครองคู่อย่างราบรื่น ควรมีนิสัยรักเดียวใจเดียว ไม่เจ้าชู้ คิดแต่จะนอกใจ เพราะรังแต่จะทำให้ครอบครัวแตกแยก เกิดการทะเลาะเบาะแว้งกันไม่สิ้นสุด หญิงชายที่แต่งงานแล้วจึงควรเว้นพฤติกรรมด้านนี้

แม่คนไหนหล่อนจะชู้ระนี้

แม่คนไหนหล่อนก็จะชู้ระนั้น

แม่หนูแจแม่ลิ้นจี่เกิดตีกัน

แม่บุหลันหล่อนจะออกมาบอกลา

แม่หนูวอนหล่อนจะขอเงินซื้อแหวน

แม่หนูแมนพี่น้องจะฟ้องอย่า

แม่หนูเพียนบอกพ่อขอที่นา

แม่หนูมาบอกว่าแม่ไปแพ้วความ

(ฉัตรสามชั้น, 2480 : 20-21)

2) ไม่แยกบทบาทหน้าที่ ผู้แต่งแนะนำว่าเมื่อเป็นสามีภรรยาแล้วควรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ฝ่ายชายควรช่วยภรรยาทำงานบ้าน ส่วนภรรยาก็ช่วยสามีหาเงินด้วย

สะกดใจไปเรื้อนหาเพื่อนยาก

ประเสริฐมากกว่าเที่ยวเดินเนนวิถึ

ได้พักนอนผ่อนกายสบายดี

งานบ้านมีหีบฉวยได้ช่วยเมีย

ผัวหาได้ภรรยาก็หาได้

เลศวิไลแล้วดีไม่มีเสีย

หากภรรยายังชั่วขึ้นบัวเปีย

จะพาเพ็ลยมันคงไม่สงกา

(สุภาพศกัณย์มเงิน, 2471 : 46)

1.5.2 คำแนะนำสำหรับผู้เป็นภรรยา คำแนะนำผู้หญิงเรื่องการเป็นภรรยาที่ดีมีดังนี้

1) ให้วางตนเป็นเพื่อนคู่คิด ผู้แต่งแนะนำว่าหน้าที่ของภรรยาที่ดีคือการเป็นเพื่อนคู่คิดที่ดี เมื่อเห็นว่าสามีเดินทางผิดก็ต้องคอยตักเตือน และให้คำปรึกษาได้ในยามที่สามีมีปัญหา

2) ให้รู้จักปรนนิบัติ ภรรยาที่ดีต้องรู้จักปรนนิบัติสามี เช่น ช่วงที่สามีกำลังรับประทานอาหารก็คอยอำนวยความสะดวก เวลาสามีจะนอนก็ให้รับไปปูผ้าปูที่นอน แล้วจึงไปสำรวจความเรียบร้อยของบ้านเรือน เช่น ปิดประตูลงกลอนให้เรียบร้อยแล้วจึงค่อยมานอน เมื่อจะนอนก็ไม่ชวนสามีสนทนาจนตึกตื่น ไม่หาเรื่องทะเลาะ แล้วรีบตื่นก่อนสามีเพื่อหุงหาอาหารและทำความสะอาดบ้านเรือน หากมีแขกมาหาาก็ให้ใช้ปัญญาไตร่ตรองก่อนที่จะปลุกสามี เมื่อสามีตื่นนอนแล้วให้เก็บที่หลับที่นอน เตรียมน้ำล้างหน้าล้างปาก และคอยยื่นส่งให้ ในยามเจ็บไข้ได้ป่วยก็คอยดูแลอย่างใกล้ชิด เช่น ความบางตอนที่ว่า

แม้งามขึ้นตื่นก่อนอย่านอนสาย

จงชวนชวยแจจจัดบัดเคหา

แม่นผู้คนแขกไทยเขาไปมา

ดูกรियाไกลไกลไพรผู้ดี

ชู้ระไรไต่ถามความให้แจ้ง

บ้านตำแหน่งชื่อนามถามวิถึ

พลเรือนหรือไพร่ไปรษณีย์

ดูท่วงที่ท่าทางจะอย่างไร

ควรจะปลุกภัสตาหรือว่านึ่ง

จงตรึกกริ่งตามบัญญัติอชฌาสัย

จะคู่ควรตอบขานประการใด

ตามแต่ใจขวัญข้าวเขาวมาลย์

ฟังเต็มหูเต็มใจจำให้แน

อย่าผันแปรลิมคำที่ร่ำสาร

ผัวตื่นนอนเล่าความตามวิจารณ์

ให้สิ้นสารสุดคำอย่าอำไไว้

(นารีศรีสวัสดิ์, 2472 : 5-9)

3) ให้สงเคราะห์คนรอบข้างของสามี ภรรยาที่ดีจะต้องรู้จักสงเคราะห์คนรอบข้างของสามี เช่น หมั่นดูแลข้าทาสบริวารให้กินอิ่ม นอนหลับ เมื่อจะใช้งานเขาก็ให้พูดจาอ่อนหวาน ไม่เอาแต่ลงโทษเข้ยนตี เพื่อให้

เขาอยู่กับเรานานๆ ให้ระมัดระวังกิริยาว่าจาเมื่ออยู่ต่อหน้าพ่อแม่ของสามีเพื่อให้เขารักเขาเมตตา และให้ดูแลเรื่องอาหารการกินแก่แขกที่มาเยี่ยมเยียนเพื่อให้เกิดความประทับใจ เช่น

หนึ่งร้อยชั่งพึงนั่งให้เป็นสุข	ค่อยปลื้มปลุกใจจำคำเฉลย
อันพ่อผัวแม่ผัวของตัวเคย	จะอ้างเอ่ยสนทนาอย่าให้เกิน
จะลุกนั่งระวังระไวให้บังควร	อย่าลายนวลตีเสมอให้ก่อชิน
เสียดจรีนางงามทราชมเจริญ	จะนั่งเดินดูระบอบค่อยยอบกาย

(นารีศรีสวัสดิ์, 2472 : 5-11)

4) ให้ทำหน้าที่เป็นแม่บ้านแม่ศรีเรือนที่ดี ควรปฏิบัติดังนี้ ให้หมั่นสำรวจตรวจตรา

ของกินของใช้ภายในบ้านให้มีกินมีใช้อยู่เสมอ จัดวางข้าวของเครื่องใช้ให้เป็นระเบียบ คอยเช็ดล้างหรือทำความสะอาดเครื่องใช้ไม้สอย และให้รู้หลักการอุปโภคบริโภค คือรู้ว่ารับประทานสิ่งใดคู่กับสิ่งใด ในปริมาณเท่าใด เช่น หากจะรับประทานหมากพลูต้องไม่ป้ายปูนที่พลูมากจนเกินไปเพราะปูนจะกัดปากได้ ก่อนเจียนใบพลูควรนำไปปลูปล้างให้สะอาดแล้วนำผ้าที่เตรียมไว้เช็ดใบพลูให้แห้ง ไม่นำใบพลูไปเช็ดกับผ้าถุงของตนเอง เมื่อจะกินหมากก็ไม่กินซีกใหญ่ เมื่อกินแล้วก็ไม่เอากันพลูที่เหลือไปทักหูเล่น

จะป้ายปูนจิบพลูดูประหยัด	อย่าใช้หวัดเลยแม่หนูดูไม่ได้
ถ้าปูนมากกัดปากลำบากใจ	ผิวจะได้ความแค้นแสนทวี
เมื่อเวลาเจียนจิบจงรีบจ่า	พลูจุ่มน้ำล้างชำระประสะสี
แล้วปูผ้ารองรับพับให้ดี	เจียนไว้ที่แล้วจึงจิบอย่ารีบร่น
อย่าเอาพลูเช็ดผ้าถุงให้ยุ่งหยาบ	คนจะจาบจ้วงได้ไม่เป็นผล
อย่ากินหมากซีกใหญ่แพ้ยัดตน	อย่าเอากันพลูทักซัดในตา

(นารีศรีสวัสดิ์, 2472 : 2-4)

นอกจากนี้ ภรรยาที่ดีต้องไม่ประมาทเดินเลื้อย จะต้องมีนิสัยระมัดระวังรอบคอบอยู่เสมอเพื่อป้องกันการเกิดเหตุร้ายในภายหลัง เช่น เมื่อหุงหาอาหารเสร็จแล้วต้องสำรวจให้แน่ใจว่าได้ปิดเตาไฟแล้ว ก่อนนอนก็ต้องปิดประตูหน้าต่างลงกลอนให้เรียบร้อยเพื่อป้องกันขโมยหรือผู้บุกรุก ดังนี้

ถึงเวลารাত্রิตวงยี่หวา	ปิดทวารานออย่าเผลอเผล
ประตูข้างล่างชั้นริมบันได	หน้าต่างในใส่จิมทั้งลิ้มกลอน

(อุทาหรณ์สอนจิตต์กนิษฐา, 2480 : 12)

มีข้อสังเกตว่า หลักคำสอนเรื่องการทำหน้าที่ของภรรยาจะสอนกันมากเป็นพิเศษ สะท้อนบทบาทและอำนาจของผู้หญิงภายในครอบครัว หญิงที่แสดงคุณสมบัติได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่องจะเป็นที่รักของทุกคน และเป็นที่เชิดหน้าชูตาของสามีด้วย

1.6 หลักคำสอนเรื่องการวางตนของแม่ยายต่อลูกเขย

นอกจากผู้แต่งวรรณกรรมคำสอนภาคกลางยุคการพิมพ์จะแนะนำสั่งสอนผู้ที่เป็นสามีภรรยาแล้วยังแนะนำบทบาทหน้าที่ของพ่อตาแม่ยายด้วย การสอนก็เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ปรากฏในเรื่องสุภาพิตสอนแม่ยาย เรื่องนี้สอนผู้ที่เป็นแม่ยายว่าควรวางตนอย่างไร ดังนี้

1) ให้รักลูกเขยเหมือนลูกสาวของตน คือต้องรู้จักวางตนให้ลูกเขยรักเหมือนแม่ของตน ดังที่ว่า “อันบุตรเขยนี้เล่าเท่ากับลูก จะผิดถูกพลาดพลั้งค่อยสั่งสอน” (สุภาพิตสอนแม่ยาย, 2459 : 35)

2) ให้เร่งสามีภรรยารับมีหลานไว้สืบสกุล ผู้แต่งแนะนำว่าหน้าที่ของแม่ยายที่ดีคือการเร่งให้สามีภรรยารับมีหลาน ดังนี้ “เราคอยเร่งเอาหลานเป็นการดี” (สุภาพิตสอนแม่ยาย, 2459 : 37)

3) ให้อำนาจการว่ากล่าวตักเตือนแก่ภรรยา คำสอนนี้เกิดจากผู้แต่งมีความเห็นว่าสามีภรรยา นอกพร้อมเรียงเคียงหมอนกันทุกคืนย่อมตักเตือนกันได้สะดวกกว่าผู้เป็นแม่ยาย ดังนี้ “ให้เมียสอนก่อนซัดไม่หยอก เพราะนอกบอกเชื่อง่ายกว่าหลายเท่า” (สุภาพิตสอนแม่ยาย, 2459 : 35)

4) ไม่ผลักใส่ลูกเขยในยามที่เขاتهละเอะกัน ผู้แต่งตำหนิแม่ยายบางคนที่พร้อมจะผลักใส่ใส่ส่งลูกเขยเมื่อเห็นว่าลูกเขยทำผิด จนลืมนึกไปว่าเมื่อสามีภรรยาหายโกรธกันแล้ว ลูกเขยจะมาขอคืนดีก็จะรู้สึกระอึกระอ่วนใจ เพราะแม่ยายไล่เขาไปแล้ว ผู้แต่งให้ข้อคิดว่าสามีภรรยาที่ทะเลาะกันจะทะเลาะกันได้ไม่นาน ประเดี๋ยวก็คืนกัน หากเข้าไปยุ่งย้อมเหมือนนกเฝ้าเข้าเข้าไปสูมไฟให้ไหมหนังกิ่งขึ้น

เพราะกลัวเมียโกรธกันมันไม่ช้า

พอมารดาไม่อยู่ที่จู้จี้

แม้เราพลอยท้วงทักเหมือนอัครี

เข้าจู้จี้ก็องฟางวางกันนี้

(สุภาชิตสอนแม่ยาย, 2459 : 36-38)

5) เมื่อเกิดปัญหาให้ตักเตือนว่ากล่าวลูกสาวของตนก่อน ผู้แต่งแนะนำว่าหากเห็นสามีภรรยาทะเลาะกันให้ว่ากล่าวลูกสาวตนก่อน ลูกเขยที่ฉลาดจะคิดได้เอง เมื่อเห็นภรรยาถูกตำหนิ

ต้องทับทบบุตรรักหนักเข้าไว้

เขาคงไม่กล้าหาญพาลข่มเหง

คนฉลาดต้องนี้กรู้สึกเอง

เราคอยเร่งเอาหลานเป็นการดี

(สุภาชิตสอนแม่ยาย, 2459 : 36-37)

6) ไม่หึงหวงแทนลูกสาว แม่ยายที่ดีไม่ควรไปหึงลูกเขยแทนลูกสาว ให้ไปหึงพ่อตาดีกว่า “เป็นแม่ยายควรชิงหึงษ์พ่อตา อย่าไปคว่ำเรื่องลูกมาผูกพัน” (สุภาชิตสอนแม่ยาย, 2459 : 37-38)

7) ให้คิดถึงใจเขาใจเรา ผู้แต่งเตือนสติว่าก่อนที่จะตัดสินใจใส่ลูกเขยออกจากบ้านเมื่อรับพฤติกรรมของลูกเขยไม่ได้ ให้ลองหันมาคิดถึงตัวเองบ้างว่าครั้งที่พ่อตาจากไป ผู้ที่เสียใจคือตัวเรา ไม่ใช่พ่อตาแม่ยาย สุดท้ายก็ต้องรีบไปตามตัวสามีให้กลับมาด้วยความรัก ซึ่งไม่ต่างจากลูกสาวของเราหากรู้ว่าสามีถูกไล่ออกจากบ้านก็จะเสียใจไม่แพ้กัน เพราะฉะนั้นจึงให้คิดถึงใจเขาใจเราด้วย “ควรคิดถึงอกเราบ้างเป็นอย่างไร พ่อตาไปนานๆ ชี้อร่าตาม” (สุภาชิตสอนแม่ยาย, 2459 : 38-39)

8) ให้คำนึงถึงความสุขในครอบครัวมากกว่าลุ่มหลงวัตถุ ผู้แต่งกล่าวว่าแม่ยายบางคนหวังแต่จะเอาเงินของลูกเขย หากไม่ได้ตั้งใจก็พาลยุให้ลูกสาวเลิกกับลูกเขยเพื่อให้ลูกสาวหาสามีใหม่ที่รวยกว่า ซึ่งหากลูกสาวเชื่อฟังแม่ของตนด้วยแล้วก็จะพลอยได้รับความฉิบหายไปด้วย

หวังจะพอบุตรีไปมีคู่

เอาขามุกินใหม่ตั้งใจหมาย

ขึ้นเมี่ยงามขึ้นไวใจแม่ยาย

คงฉิบหายจริงหนาดำรามิ

(สุภาชิตสอนแม่ยาย, 2459 : 39-40)

9) ให้รู้จักปล่อยวาง ผู้แต่งแนะนำว่าแม่ยายที่ดีควรรู้จักปล่อยวาง เมื่อลูกสาวแต่งงานแล้วก็อย่าเข้าไปวุ่นวาย ให้คิดว่าเขาแต่งงานกันแล้ว จะชีวิตขึ้นอยู่กับบุญกุศลที่ชักนำให้เป็นไป ดังนี้

มิใช่หล่มคว่ำถล่มล้าง

ต้องตรีกตรองสังเกตตามเหตุผล

ได้กันแล้วชีวิตหรือมีจน

เพราะกุศลทำไว้หากให้เป็น

(สุภาชิตสอนแม่ยาย, 2459 : 40)

2. ภูมิปัญญาด้านการใช้กลวิธีการสั่งสอน

ภูมิปัญญาด้านการใช้กลวิธีการสอนเป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากความฉลาดอันแยบยลของผู้แต่งที่จะใช้กลวิธีต่าง ๆ เพื่อโน้มน้าวผู้อ่านให้เชื่อถือ คล้อยตาม ไม่คัดค้าน ซึ่งมีดังนี้

2.1 การสอนอย่างตรงไปตรงมาเพื่อเน้นย้ำสิ่งที่ควรปฏิบัติและไม่ควรปฏิบัติ

เป็นคำสอนที่แนะนำให้ปฏิบัติหรือไม่ให้ปฏิบัติอย่างตรงไปตรงมา หากเน้นย้ำสิ่งที่ควรปฏิบัติ ผู้แต่งมักใช้คำว่า “จง” “ให้” “ควร” “ต้อง” และ “พึง” เช่น ผู้แต่งใช้คำว่า “จง” เพื่อแนะนำให้ เลิกนิสัยการหลอกลวงผู้อื่น และเลิกอบายมุขประเภทเที่ยวกลางคืน ดูหนังฟังเพลง ดังตัวอย่าง

ทางลวงลักขัยยกอกเที่ยวกลางออกลิ้ง

จงเลิกทิ้งเสียเกิดประเสริฐศรี

ประพฤตินให้เป็นพลเมืองดี

จะสุขขีสุขขาอยู่ถาวร

ถึงพ่อหนุ่มรุ่มราวแม่สาวน้อย
โรงเรียนเกลแห่งทั้งละคร

เธอจงคอยฟังกิจกาษิตสอน
จงคอยผ่อนดูบ้างเป็นครั้งคราว

(สุภาชิตกันยืมเงิน, 2471 : 34)

หากเห็นย่ำสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ ผู้แต่งใช้คำว่า “อย่า” หรือ “ไม่” เช่น เรื่องสุภาชิตสอนแม่ยาย ผู้แต่งสอนแม่ยายว่าเมื่อเห็นว่า ลูกเขยผิดก็ “อย่า” รับผิดชอบต่อผลเหื่อเหตุผล ให้เรียกมาซักถามกันก่อน

อันบุตรเขยนี้เล่าเท่ากับลูก
อย่ามุ่มบ้ำทำใจเป็นไฟฟอน

จะผิดถูกพลาดปลั่งคอยสั่งสอน
ฟังดูก่อนเหตุการณ้สถานใด

(สุภาชิตสอนแม่ยาย, 2459 : 36-37)

2.2 การสอนผ่านเรื่องเล่าต่าง ๆ เพื่อสร้างความเพลิดเพลินควบคู่กับการได้รับคติคำสอน

เรื่องเล่า คือการเล่าเหตุการณ์ที่ร้อยเรียงเรื่องราวเข้าด้วยกันจากผู้เล่าสู่ผู้ฟัง ส่วนประกอบที่พบคือมีเนื้อเรื่อง ตัวละคร การกระทำ สถานที่ และเวลา การใช้กลวิธีการสอนผ่านเรื่องเล่านี้มุ่งให้ผู้อ่านได้รับข้อคิดเตือนใจจากเรื่องเล่า ด้านใดด้านหนึ่ง การสอนด้วยวิธีนี้ปรากฏโดยทั่วไป เช่น ในเรื่องกลฉ้อ โลกหนักมักเสียลูกสาว และสมบัติเม็ดมะขาม ดังเรื่องสมบัติเม็ดมะขามผู้แต่งต้องการสอนผู้อ่านให้รู้จักใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิต เพราะหากมีปัญหา ก็จะเอาตัวรอดในสังคมได้ โดยสร้างเรื่องเล่าเกี่ยวกับครอบครัว ๆ หนึ่งที่ตัวละครแม่ต้องการสอนลูกชายทั้ง 2 คนก่อนตาย เพราะมีความเห็นว่าหากสอนตรงไปตรงมาเขาก็ไม่เชื่อ หรือไม่ทำตาม จึงออกอุบายมอบเม็ดมะขามให้เป็นสมบัติ แล้วกำชับว่าจะใช้อย่างไรนั้นก็สุดแต่แต่ปัญญาของแต่ละคน ต่อมาผู้แต่งดำเนินเรื่องว่าบุตรชายทั้งสองมีนิสัยต่างกัน ผู้พี่เป็นผู้ไม่มีปัญญา เมื่อได้เม็ดมะขามก็นำไปคั่วกิน เมื่อไม่มีปัญญาในการทำมาหากินก็กลายเป็นขอทาน ฝ่ายบุตรผู้น้องเป็นผู้มีปัญญา ได้นำเม็ดมะขามไปหว่าน ต่อมาก็สามารถเก็บใบอ่อนและผักไปขายได้ จนร่ำรวยเป็นเศรษฐี ฝ่ายพี่ชายทราบว่าน้องชายกลายเป็นเศรษฐี มีเมตตา จึงคิดจะไปขอทานที่บ้านน้องชาย ครั้นจะเปิดเผยตัวตนก็กลัวว่าน้องจะเกิดความอับอาย จึงมุ่งไปที่ห้องครัวแล้วร้องเพลงขอทาน ทำความถึงภูมิหลังของตน เมื่อน้องชายได้ฟังก็จำพี่ชายของตนได้ จึงรีบให้พี่ชายไปชำระร่างกายให้สะอาดแล้วมอบเครื่องแต่งกายให้ พี่ชายถามถึงที่มาของการเป็นเศรษฐี น้องชายจึงตอบว่าสมบัติของพ่อแม่เป็นสิ่งที่มียศ ไม่ควรล้างผลาญ ตนได้นำเม็ดมะขามไปหว่าน ต่อมาเม็ดมะขามก็ให้ดอกผลอย่างคุ่มค่า สะท้อนการใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิต ดังตอนท้ายที่ว่า

ไม่รู้จักต่อบัญญาจะหาเพิ่ม
คงม้วยล่อนกายเป็นหนึ่ง
ถ้ารู้จักรักษาปัญญาต่อ
คดีนี้ควรจดกำหนดใจ

มีแต่เหิมใจจิตคิดถลึง
เอาชื่อจลงกระดาศเป็นทาสไป
คงรวยพอเหมือนนิทานที่ชวนไข
คงจะไม่จนยากลำบากเอย

(สมบัติเม็ดมะขาม, 2469 : 10-12)

2.3 การสอนโดยทำพิธีสุจน์และทดลองผลเพื่อให้เห็นผลเชิงประจักษ์

การสอนโดยทำพิธีสุจน์และทดลองผลเป็นการสอนผู้ที่ยังอ่อนด้อยประสบการณ์ ไม่รู้เท่าทันคนสังคม ให้เห็นผลเชิงประจักษ์ในสิ่งที่ตนกำลังกระทำอยู่ว่าส่งผลต่อชีวิตตนเอง ดังปรากฏในเรื่องเศรษฐีสอนบุตร ผู้แต่งกำหนดให้ผู้เป็นบิดาเป็นผู้ทำพิธีสุจน์เรื่องมิตรแท้มิตรเทียมกับบุตรเพื่อพิสูจน์ให้เห็นว่ามิตรของบุตรซึ่งบุตรมองว่าเป็นมิตรแท้กันแท้จริงแล้วเป็นเพียงมิตรเทียมต่างจากมิตรของบิดาซึ่งเป็นมิตรแท้ เมื่อทดลองผลก็เป็นไปตามสมมติฐานนั้น เรื่องนี้เล่าว่ามีเศรษฐีชื่อโฮสธ มีบุตรชายอายุ 15 ปี ชื่อเวสศุกรรม เวสศุกรรมมีนิสัยค่อนข้างไปทางนักเลง คบเพื่อนพาล ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย รักในการร้องรำทำเพลง มีนิสัยเจ้าชู้ เพื่อนมาขอทรัพย์สินก็พร้อมที่จะให้ เพราะถือว่าตัวร่ำรวย เทียวชนทรัพย์สินเอาไปแจกจ่ายเพื่อนเสมอ ฝ่ายบิดามารดาก็ตามใจ ครั้นนานวันเข้า เศรษฐีเห็นว่าบุตรผู้นี้เริ่มนำความวิบัติมาสู่ครอบครัว เพราะเอาแต่ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายและเลี้ยงแต่เพื่อนฝูง โดยไม่รู้ว่าเพื่อนเป็นคนดีหรือไม่ เศรษฐีเรียกบุตรชายมาถามถึงจำนวนเพื่อนที่คบและการพึ่งพาในยามยาก เวสศุกรรมคุยไม่อ้อวว่าตนมีเพื่อนถึงพันคนและพึ่งพาได้ บิดาตอบว่าตนมีเพื่อนแค่คนครึ่ง และพึ่งพาได้เช่นกัน ในขณะที่เพื่อนของเวสศุกรรมไม่เป็นเช่นนั้น เศรษฐีจึงสอนโดยทำพิธีสุจน์และทดลองผลเพื่อให้เห็นผลเชิงประจักษ์ โดยพาเวสศุกรรมไปหาเพชฌฆาตที่เป็นญาติของตน เพื่อวางแผนทดสอบนิสัยมิตรของแต่ละฝ่าย เศรษฐีขอให้เพชฌฆาตล่ามโซ่ตนไว้แล้วให้ตั้งข้อกล่าวหาว่าเป็นนักเลงหัวไม้ ต่อมาก็ให้พาตนไปตระเวนนอกเมืองเป็นเวลา 3 วัน โดยให้ป่าวประกาศแก่ผู้คนว่าอย่าเอาเป็น

เยี่ยงอย่าง และจะประหารชีวิตภายใน 7 วัน เพชฌฆาตทำตามที่เศรษฐีนัดแนะไว้ ครั้นเพื่อนครั้งคนเห็นเศรษฐีก็รีบเข้าไปร้องให้คร่ำครวญสงสารเศรษฐี แล้วถามความจากเศรษฐีว่าเป็นดังข้อกล่าวหาหรือไม่ เศรษฐีกล่าวปฏิเสธ เพื่อนครั้งคนเชื่อเศรษฐีแล้วพาลโกรธเพชฌฆาตที่ทำร้ายเพื่อนของตน ต่อมาก็บอกเศรษฐีว่าจะขายไรนา ข้าทาส บ้านเรือน พร้อมทั้งบุตรภรรยาเพื่อนำเงินมาไถ่ตัวเพื่อน สมบัตินอกกายหมดก็หาใหม่ได้ แต่เพื่อนที่จริงใจหายาก ฝ่ายเพื่อนเต็มคนครั้งทราบข่าวก็รีบวิ่งมาหาเศรษฐีเหมือนกัน พร้อมทั้งบอกเพชฌฆาตว่าเพื่อนตนไม่ผิด ให้ปล่อยตัวไป เพชฌฆาตจับผิดคนแล้ว คนที่ผิดคือตนเอง ให้ประหารตนแทน เพื่อนเต็มคนได้แต่ร้องให้คร่ำครวญสงสารเศรษฐีจนสลบไป เศรษฐีบอกบุตรชายว่าเพื่อนที่ยอมตายเพื่อเพื่อนเป็นเพื่อนเต็มคน อีกคนยอมเสียสละความสุขส่วนตัวให้เป็นเพื่อนครั้งคน เมื่อบุตรเห็นจึง คิดทดสอบเพื่อนของตนบ้างจึงให้เพชฌฆาตทำแบบเดียวกับเศรษฐี ผลปรากฏว่าเมื่อเพื่อนของเวสศุกรรมรู้ว่าเวสศุกรรมต้องคดีอันร้ายแรงก็พากันซ้ำเติม บ้างก็ตัดขาดจากความเป็นเพื่อน บ้างก็ถ่มน้ำลายใส่ บ้างก็เข้าไปเอาแหวนเอาเสื้อผ้าแล้วนำเสื้อผ้าเก่าๆ มาให้เพื่อนใส่แทน เวสศุกรรมจึงเห็นผลเชิงประจักษ์เกี่ยวกับมิตรแท้มิตรเทียม

เวสศุกรรมทำประมาทขาดคำสอน
ท่านจึงลองให้เป็นเป็นเช่นนี้

แห่งบิตรมารดาเป็นราชี
เพราะปราณีบุตรตนรนาพาล

(เศรษฐีสอนบุตร, 2480 : 88-94)

2.4 การสอนโดยอธิบายเหตุผลและยกตัวอย่างประกอบเพื่อให้เข้าใจง่าย

การสอนโดยอธิบายเหตุผลและยกตัวอย่างประกอบเป็นการสอนที่ผู้แต่งอธิบายเหตุผลในประเด็นที่ตนเองต้องการสอนเพื่อเน้นย้ำให้เห็นว่าหากแสดงพฤติกรรมเช่นนั้นจะเกิดผลอย่างไร พร้อมทั้งยกตัวอย่างประกอบเพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น ดังเรื่องอวาศโหวหาร ผู้แต่งยกตัวอย่างเรื่องราวของพระ 2 รูปมาประกอบกรให้เหตุผล โดยเล่าว่ามีพระ 2 รูปบวชเรียนครบ 7 พรรษาแล้วก็อยากสึกไปมีคู่ครองจึงให้พระอาจารย์ช่วยทำนายชีวิต พระอาจารย์ทำนายว่าทิดที่ชะตาดีหรือทิดดีจะได้แต่งงานกับหญิงฝั่งอุดร ส่วนทิดที่ชะตาร้ายหรือทิดร้ายจะได้ภรรยาอยู่ที่ศอกาเนย์ ทิดทั้งสองได้ล้าลาพระอาจารย์ไปแสวงหาภรรยา ทิดดีไปได้ภรรยาที่มีฐานะร่ำรวย ในขณะที่ทิดร้ายไปทำงานเป็นลูกจ้างลอกท้องร้องให้เจ้าของสวนแห่งหนึ่งด้วยความขยันสู้งานเจ้าของสวนจึงยกแม่ลัมผู้เป็นหลานให้เป็นภรรยา แม่ลัมเป็นหญิงที่มีกิริยามารยาท ขยันสู้งาน รู้จักอดออม เก่งงานบ้านงานเรือน รักสะอาด เมื่ออยู่กับสามีก็ไม่สร้างเรื่องเดือดร้อนรำคาญใจเพราะเคารพ ให้เกียรติ ดูแลทั้งยามกินและยามนอน แม้แต่ข้าวของเครื่องใช้ก็จัดเป็นลำดับแยกของตนกับของสามีออกจากกัน ข้าวของเครื่องใช้จัดวางตามการใช้งาน เมื่อสามีจะนอนก็รีบทำความสะอาดที่นอน ยามสามีนอนก็ไม่เกียงงอนเรื่องบนเตียง เมื่อเห็นสามีเมื่อยก็คอยบีบนวดให้ด้วยความรัก เมื่อสามีไม่อยู่ก็พร้อมจะต้อนรับแขกแทน ใครมีคุณก็ตอบแทนคุณ ส่งผลให้พบแต่ความสุข ในขณะที่ภรรยาของทิดดีคือแม่ผลว่ามีนิสัยตรงกันข้าม แม่ผลพูดจาหยาบคาย มีนิสัยทางนักร้อง ชอบเล่นการพนัน ไม่สนใจงานบ้านงานเรือนปล่อยให้ข้าวของสกปรก เหม็นเน่า วางเกะกะ การกินอยู่ก็เหมือนกับวานร สามีสอนก็ไม่จำ เมื่อเล่นการพนันหมดก็เอาของไปจำหน่าย พลอยให้ทิดดีมีชีวิตที่อากั๊วไปด้วย ทั้งมนุษย์กับเทวดาพากันสาปแช่ง บ่าวทาสหนีหาย กลายเป็นคนมีหนี้สินรุงรัง จนถึงกับต้องเอาแพไปจำหน่าย ผู้แต่งกล่าวว่าหากทิดร้ายได้ภรรยาดี ภรรยาที่จะคุ้มชะตาของสามีได้ เช่น

แต่แม่ผลที่เป็นเมียสุรุษสุราย
จะพูดจាន่าอดสูล้วนภูมิ้ง
จะหากินเข้าเย็นไม่เป็นถ้ำ
จะแกงปลาล้างชาวควาไม่วาย
กะป็น้ำปลาปนปอนเป็นหนอนคึก
ถึงยามกินหนอนไหนใส่ทุกคราว
จะจ่ายหาไม่กำหนดของสดแห่ง
กินไม่หมดขว้างเทเสเพลพร้อม
เมื่อทำครัวมือเปื้อนเหมือนเรือนโรค
จะชิมแกงชิมด้วยจ่านาราคาญ

หล่อนพุ่มพ่ายหมดเปลืองเฟื่องสลิ้ง
ทะลุทะลิ่งหน้าทะเล้นเหมือนเช่นชาย
ทั้งข้าวปลาใหม่ดิบทั้งฉิบหาย
ใส่หม้อตายน้ำเย็นออกเหม็นคาว
ไม่มีนีกตากทำเทียวสามหา
ไซค่างขาวใส่ต้มโสมมอม
ถูกแลแพงซื้อใช้ไม่ถนอม
กะเทียมหอมพริกมะเขือเหลือประมาณ
เช็ดตาโพกทุกเวลาจนผ้าด้าน
ดูนลานเหมือนหนึ่งลาวเหม็นคาวฮือ

ทั้งผ้าถุงมุ้งมานชี่คร้านเก็บ	ไม่ซึกเย็บสาบสาบอย่างกะสือ
ผ้าถุงเมียบนผัวมั่วกะพือ	ลางที่ถือว่าของตัวหนุนหัวนอน
ชั้นล้างหน้าหล่อนก็คว่าไปล้างเท้า	จะเดินก้าวหนักกะเทือนเรือนกะฉอน
จะกินอยู่กิริยาเหมือนนวนาร	ถึงผัวสอนหล่อนไม่ยกหัวมกจำ

(อวาศโวหาร, 2493 : 14-16)

2.5 การสอนโดยการแจกแจงสาระคำสอนเพื่อให้เห็นข้อมูลอย่างกระจ่างแจ้ง

การสอนโดยการแจกแจงสาระคำสอนส่วนใหญ่เป็นการแจกแจงหัวข้อธรรมะ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจสาระคำสอนนั้นๆ อย่างกระจ่างแจ้งมากยิ่งขึ้น ดังเรื่องปกริโณวาท ผู้แต่งสอนสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติในขณะที่ฟังธรรมจำนวน 7 ข้อพร้อมทั้งบอกผลที่จะได้รับ ดังนี้ ข้อแรก นั่งเหยียดเท้า ไม่สำรวมอาการ ชาติหน้าจะเกิดเป็นคนง่อยเปลี้ยเสียขา ข้อที่สอง นั่งชวนผู้อื่นสนทนา ชาติหน้าจะเกิดเป็นคนหูตึง ข้อที่สาม นั่งนินทาพระ ชาติหน้าจะเกิดเป็นคนปากเหม็น ข้อที่สี่ นอนฟัง นั่งหลับ ชาติหน้าจะเกิดเป็นงู ข้อที่ห้า เอาแต่มองสิ่งอื่น ไม่สนใจฟังพระ ชาติหน้าจะเกิดเป็นลิง ข้อที่หก เอาแต่ขีดเขียน ชาติหน้าจะเกิดเป็นควาย และข้อที่เจ็ด เอาแต่เสพอาหาร ชาติหน้าปากจะพิการ การฟังธรรมด้วยความเคารพ จึงจะได้รับอานิสงส์ตามมาดังเช่น

ฟังธรรมตัดศรัทธาไม่ปราโมทย์	จะมีโทษเพราะเหตุเจ็ดสถาน
จะซึกมาว่าให้เห็นเป็นประธาน	จงวิจารณ์จำแนบบแบบยุบล
คือเหยียดเท้าฟังใจไม่เคารพ	เกิดในภพหน้าใหม่บาปให้ผล
เป็นง่อยเปลี้ยเสียขาต้องอายุคน	นี้ข้อต้นยลจำเป็นตำรา
ข้อสองนั่งฟังใจไม่เคารพ	พูดกันอบกลบเสียงพระเทศนา
ฟังจริงแลแต่ใจไม่ศรัทธา	ไปชาติหน้าโสตติงฟังนิยม
ข้อที่สามความว่านินทาพระ	เทศน์และละพูดเช่นนี้เห็นมีถม
ไปชาติหน้าปากเหม็นเช่นอาจม	อย่าคารมอุตตริตีเตียนธรรม
ข้อที่สี่มีเนื้อความตามสังเกต	นอนฟังเทศน์ไยไม่นั่งฟังมีหน้า
ซ้ำเลยหลับกลับละเมอเพื่อเพิ่มพำ	ผลบาปกรรมชาติหน้ากายกลายเป็นงู

(ปกริโณวาท, 2467 : 15-21)

2.6 การสอนโดยบอกผลที่จะได้รับเพื่อยั่วให้อยากทำดีและรู้สึกกลัวเมื่อทำชั่ว

การสอนโดยบอกผลที่จะได้รับปรากฏโดยทั่วไป ผู้แต่งจะบอกผลที่ได้รับทั้งในชาตินี้และชาติหน้า หากบอกผลที่ได้รับในปัจจุบัน ผู้แต่งจะบอกผลที่ได้รับทั้งในด้านฐานะ ด้านสุขภาพ การดำเนินชีวิต และด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่น ดังผู้แต่งกล่าวว่าผู้ที่ประพฤติตนดี เช่น ขยันทำงานจะทำให้มีทรัพย์มาก แม้มีฐานะยากจนก็จะทำให้ร่ำรวยเป็นเศรษฐีได้ เช่น “ประพฤติดีมีทรัพย์ไม่นับได้ กระทำให้สวยสมงามคมสัน” (สุภาสิตสอนใจ, 2480 : 40) ส่วนการบอกผลที่ได้รับในโลกหน้า เน้นที่การไปสวรรค์หรือตกนรก และการกลับชาติมาเกิดบนโลกมนุษย์ เช่น เรื่องสุภาสิตสอนใจ ผู้แต่งบอกผลที่ได้รับจากการกล่าวเท็จว่าจะทำให้ตกนรก ดังนี้ “ใครมสวาทาหาอูบาย โทษหยาบคายพาดกนรกนาน” (สุภาสิตสอนใจ, 2480 : 39)

2.7 การสอนโดยการเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นภาพที่เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

การสอนโดยการเปรียบเทียบปรากฏโดยทั่วไป ผู้แต่งมักใช้อธิบายเนื้อหาที่เป็นนามธรรมหรือเรื่องที่เข้าใจยากให้เข้าใจง่าย มีทั้งการเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของตัวละครในวรรณคดี การเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของสัตว์ในนิทาน การเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของสัตว์โดยทั่วไป การเปรียบเทียบกับวิถีคิดของคน และการเปรียบเทียบกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น เรื่องเศรษฐีสอนบุตร ผู้แต่งเปรียบเทียบคนพาลกับสะเดาและบอระเพ็ดซึ่งหากนำไปปลูกปนกับต้นมะม่วงจะทำให้มะม่วงมีรสเฝื่อน

เหมือนมะม่วงพวงผลวิมลรส	ย่อมมีมดตอมตายไม่หน่ายหนี
ถ้าปลูกไว้ในสวนพรวนดินดี	ก็ไม่มีกาฝากขึ้นมากไป
เอาสะเดาเถากอปรเพ็ด	ทำเป็นเคล็ดปลูกปนที่ต้นใหญ่

แล้วขึ้นพันอำพะวาสาซาไป

มะม่วงโพลขึ้นชมประสมพันธุ์

(เศรษฐีสอนบุตร, 2480 : 36)

2.8 การสอนโดยอ้างบริบทต่าง ๆ เพื่อให้น่าเชื่อถือ ดังนี้

การสอนโดยอ้างบริบทต่าง ๆ เพื่อให้น่าเชื่อถือ มีทั้งการอ้างตำราของครูโบราณ การอ้างตำนาน การอ้างกฎหมาย การอ้างจารีตประเพณี การอ้างหลักธรรม คัมภีร์หรือบุคคลในพระศาสนา การอ้างประสบการณ์ส่วนตัว การอ้างความคิดความเชื่อของคนโบราณ การอ้างผู้เฒ่าผู้แก่ การอ้างถ้อยคำสำนวนคนโบราณ การอ้างวรรณกรรม และการอ้างรากเหง้า เทือกเถาเหล่ากอ ดังปรากฏในเรื่องสุภาษิตกันยัมเงินที่สอนให้เป็นผู้มีกิริยามารยาทงาม โดยอ้างว่าเป็นรากเหง้าของคนไทย ที่คนไทยควรยึดถือปฏิบัติ ดังนี้ “เขารักษาเหล่ากอไม่ล่อลวง ชนทั้งปวงก็นิยมเฝ้าชมกัน” (สุภาษิตกันยัมเงิน, 2471 : 6)

2.9 การสอนโดยการเน้นย้ำหัวข้อคำสอนซ้ำ ๆ เพื่อไม่ให้หลงประเด็น

การสอนโดยการเน้นย้ำหัวข้อคำสอนซ้ำ ๆ ใช้สำหรับสนับสนุนคำสอนเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น ดังเรื่องมงคลที่ปิ่นแปล ผู้แต่งมุ่งสอนไม่ให้คบคนพาล โดยเน้นย้ำคำสอนอย่างสม่ำเสมอเพื่อไม่ให้หลงประเด็นสลับกับการเล่านิทานประกอบ เริ่มแรกผู้แต่งบอกสาเหตุที่ต้องห่างไกลจากคนพาลว่าเพราะคนประเภทนี้เป็นพวกปลิ้นปล้อนหลอกหลวง เอาแต่ได้ ไม่รู้จักคุณคน ทยศแม้แต่ญาติมิตร เป็นต้น แม้สนิทชิดเชื้อเป็นผัวเมียก็ควรหย่าร้างเสีย ผู้แต่งได้ยกนิทานมาเน้นย้ำให้เห็นพฤติกรรมของคนพาลถึง 3 เรื่อง เช่น เรื่องแรกเล่าเรื่องของหญิงผู้หนึ่งที่ได้สามีเป็นคนพาล สุดท้ายก็ถูกสามีฆ่าตาย ผู้แต่งเล่าว่ามีโจรผู้หนึ่ง ทำแต่ความชั่ว ก่อนจะถูกนำไปขัง เจ้าหน้าที่ได้พาไปตระเวนเพื่อประจานความชั่ว เป็นเวลา 3 วัน ต่อมาก็กล่าวถึงธิดาเศรษฐีที่บิดารักใคร่เป็นอย่างมากปลุกตีกสามชั้นโดยให้บุตรนั้นอยู่ชั้นบนสุด วันหนึ่งนางเห็นโจรก็เกิดหลงรักถึงกับกินไม่ได้นอนไม่หลับ บิดาจึงต้องไปไถ่ตัวโจรมาให้นาง เมื่อนางอยู่กับกับโจรก็รักใคร่เป็นอย่างมาก ต่อมาไม่นานโจรเกิดนึกอยากดื่มเหล้าจึงแสร้งนอนนิ่ง เมื่อนางถามก็ตอบว่าเพราะไม่ได้กับน นางจึงขอให้โจรไปกับนเสีย โจรพานางเดินไปที่เขาใหญ่แห่งหนึ่ง โจรขอให้ทำส้อยที่เนินเขาแล้วพานางเดินขึ้นเนิน เมื่อไปถึงนางขอให้โจรรีบกับน ฝ่ายโจรบอกว่าจะเอาเครื่องประดับของนางมาแลกเหล้า นางขอให้โจรไปดื่มเหล้าที่บ้าน โจรปฏิเสธแล้วพานางทันที ตอนท้ายผู้แต่งสนับสนุนให้คบแต่บัณฑิต โดยให้เหตุผลว่าจะประสบแต่ความสุขความเจริญ โดยยกนิทานเรื่องหนึ่งมาเล่า ใจความว่ามีชายทุพพลที่เล่นการพนันจนพบกับความฉิบหาย ต่อมาได้ไปพบกับฤๅษี ฤๅษีมีจิตเมตตาบวชให้ แล้วสอนวิชาต่างๆ จนชายนั้นสามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ วันหนึ่งชายทุพพลเหาะไปพบหญิงนางหนึ่งก็ตกหลุมรักจนได้หญิงนั้นเป็นภรรยา แล้วไปอาศัยอยู่ที่บ้านของพ่อแม่หญิงนั้นซึ่งมีนิสัยเป็นโจร จนตัวเองต้องกลายเป็นโจรไปด้วย เมื่อถึงคราวเคราะห์ร้ายจึงถูกเจ้าหน้าที่บ้านเมืองจับตัวไปดำเนินคดี วันนั้นพระฤๅษีออกเดินบิณฑบาตเห็นคนห้อมล้อมโจรผู้ร้ายอยู่ก็เข้าไปดูใกล้ๆ ครั้นเห็นว่าเป็นศิษย์ของตนเองก็เข้าไปเตือนสติจนชายนั้นคิดได้แล้วบริกรรมคาถาเหาะไปจากที่ตรงนั้นทันที

สำแดงเดชเทพมานบรรดานเห็น

ลอยดำเนินเมฆาเวหาหาย

เรื่องเช่นนี้มีมาถ้อยอธิบาย

ท่านทั้งหลายจงตั้งสติตน

ว่าคบคนพาลๆ พาไปหาผิด

คบบัณฑิตยชักพาไปหาผล

จงตรองตรึกให้แจ้งแห่งยวบ

ระมัดตนบ่าบัดตัวเร่งกลัวภัย

(มงคลที่ปิ่นแปล, 2480 : 38)

2.10 การสอนโดยใช้วิธีสหธรรมตามแบบวิธีในพระพุทธศาสนาเพื่อตอบสนองด้านจิตใจ

การสอนโดยใช้วิธีสหธรรมเป็นการสอนตามแบบวิธีในพระพุทธศาสนา คือใช้วิธีถาม-ตอบแบบปุจฉา-วิสัชนาระหว่างผู้ถามกับผู้ตอบ โดยผู้ถาม-ผู้ตอบอาจเป็นคนธรรมดาหรือพระสงฆ์ก็ได้ วิธีนี้ช่วยให้ผู้ฟังซึ่งเป็นชาวพุทธเกิดปัญญามากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ก็ใช้วิธีถกเถียงปัญหาธรรม ดังเรื่องสุภาษิตสอนใจ ผู้แต่งต้องการสอนให้เห็นลักษณะของผู้หญิงดี จึงใช้วิธีถาม-ตอบระหว่างมหาพราหมณ์กับพระพุทธองค์ ดังการกำหนดให้มหาพราหมณ์ถามพระพุทธองค์ว่าหญิงที่งาม งามด้วยรูปร่างหน้าตา งามด้วยชาติตระกูล หรืองามด้วยเหตุใด พระพุทธองค์ตอบว่าการมีรูปงามและการมีทรัพย์สมบัติมากเป็นเพียงองค์ประกอบภายนอกที่ระดับกายให้งาม แต่ความงามที่แท้จริงคือการมีกิริยาดี วาจาดี และน้ำใจดี แม้เกิดในชาติตระกูลดี ใส่เสื้อผ้าอาภรณ์สวยงาม แต่หากมีกิริยาเหมือนนวานร มีนิสัยเย่อหยิ่งจองหองก็ไม่งาม (หน้า 52-54) อีกตอนหนึ่ง ผู้

แต่งต้องการสอนให้เห็นว่าการยึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนาสำคัญกว่าการนับถือไสยศาสตร์ โดยกำหนดให้ตัวละคร 2 ตัว ถกเถียงปัญหาธรรมกัน เริ่มจากนายกระวีที่กล่าวว่าการนับถือพุทธคุณดีกว่าไสยคุณ หากรักษาศีล พังกรรมอย่างสม่ำเสมอ ย่อมพาดนให้รอดพ้นจากทุกข์ภัยทั้งปวง ฝ่ายนายปรีชากล่าวว่าการนับถือไสยคุณสำคัญกว่าพุทธคุณ โดยอ้างตอนที่พระอิศวรทำพิธีโสกันต์ให้พระโอรสว่าเพราะพระอิศวรลืมนิมนต์พระนารายณ์ซึ่งเป็นตัวแทนของไสยคุณมาร่วมพิธี ส่งผลให้ศีรษะของพระโอรสหายไป ฝ่ายนายกระวีโต้กลับไปว่าแม้พระนารายณ์จะมีคุณงามความดีทางไสยคุณ แต่ก่อนทำพิธีท่านก็แสดงความเคารพนบถนอบต่อพระสงฆ์ และอาราธนาพระพุทธคุณก่อน จึงทำให้พิธีสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เช่น

นายกระวีมีรสพจนาดถ์	ประกอบชาติลวงตามตามวิถี
รักษาศีลภิญโญในโลเกีย	ย่อมจะมีคุณมากไม่ยากนาน
ด้วยทางธรรมสำคัญเป็นอันยิ่ง	ไม่พาดพิงโลกหลงในสงสาร
ถือมั่นย่ำธรรมขั้นฐีในสันดาน	ถึงวายปราณพาดนให้พ้นภัย
ฝ่ายข้างนายปรีชาฟังว่าขาน	จึงทัดทานผันแปรกล่าวแก้ไข
อันทางพุทธบุุชุนที่สนใจ	ตามวิสัยโลกกับธรรมที่สำแดง
ฉันทขอแปลแก้ตามความชี้เทอ	เหมือนคนเพื่อพูดมากมีปากแผลง
อันทางพุทธคุณก็รุนแรง	แต่ยังแฝงอยู่ข้างไสยไม่ไกลกัน
จะชักเรื่องมาให้เห็นไว้เป็นส่วน	พระอิศวรองค์ท้าวเจ้าสวรรค์
ประกอบกิจคิดเป็นเอ้าจอมเทวัน	จะโสกันต์หน่อนารถยังคลาดคลาย
ตัดโมลีที่โอรสกำหนดนั้น	ทรงพระขรรค์กลับจะศีรษะหาย
เพราะไม่เชิญสุริวงค์องค์นารายณ์	ก็เทียบคล้ายไสยศาสตร์จึงพลาดแผลง
นายกระวีฟังคำที่ร่ำว่า	ท่านปรีชารู้หลักชักแกล้ง
ในเรื่องราวเจ้าสาลามาศี้แจง	ว่าความแฝงอยู่ข้างไสยไฉนนาย
สวรรค์โลกเรื่องราวที่กล่าวว่	บุตรเจ้าฟ้าโสกันต์ตั้งตั้งมั่นหมาย
เพราะไม่เชิญสุริวงค์องค์นารายณ์	จึงกลับกลายเป็นเสียขาดพลั้งพลาดลง
ว่าองค์พระนเรศร์เป็นเพศไสย	ท่านก็ได้คารวะองค์พระสงฆ์
ได้อาราธนาพระพุทธองค์	เจริญทรงต่อเกล้าเข้าตั้งใจ

(สุภาสิตสอนใจ, 2480 : 64-66)

สรุปและอภิปรายผล

การศึกษาภูมิปัญญาของคนไทยจากรวบรวมคำสอนภาคกลางยุคการพิมพ์ (พ.ศ. 2459 – 2493) พบว่าผู้แต่งแสดงภูมิปัญญาด้านการแนะนำหลักคำสอนที่มีประโยชน์ต่อผู้อ่านหลายประการด้วยกันซึ่งเหมาะกับผู้อ่านทุกเพศทุกวัย มีการใช้กลวิธีการสอนที่หลากหลายเพื่อเสริมเน้นให้คำสอนมีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น ด้านการแนะนำหลักคำสอนต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นว่าวรรณกรรมคำสอนกลุ่มนี้เน้น “ทำความเข้าใจ” ด้านพฤติกรรมและบทบาทหน้าที่ของคนเพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เนื้อหาสาระของวรรณกรรมจึงสอนตั้งแต่การดำเนินชีวิตโดยทั่วไป (หลักคำสอนสำหรับการสร้างความสุขความเจริญส่วนตน หลักคำสอนเรื่องการครองตนของหญิงโสด) การปฏิสัมพันธ์กับคนเฉพาะเพศ/วัย (หลักคำสอนเรื่องสูตรสำเร็จสำหรับการเกี้ยวผู้หญิงของชายหนุ่มและหลักคำสอนเรื่องการเลือกคู่ครองของชายหนุ่มหญิงสาว) การปฏิสัมพันธ์กับคนในครอบครัว (หลักคำสอนเรื่องการครองเรือนของสามีภรรยาและหลักคำสอนเรื่องการวางตนของแม่ยายต่อลูกเขย) และการปฏิสัมพันธ์กับคนในสังคม (หลักคำสอนสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคมโดยสันติ) คำแนะนำจึงครอบคลุมทุกด้าน ทั้งนี้ น่าจะเกิดจากประสบการณ์ที่ได้รับจากการได้เรียนรู้สังคม การสั่งสมจากเรื่องราวต่างๆ ของผู้แต่งจนกระทั่งเห็นพ้องต้องกันว่าสามารถนำมาสอนคนในสังคมได้ ซึ่งหากคนในสังคมปฏิบัติตามได้ก็จะสร้างความสุขความเจริญให้แก่ตนเอง ลดความบาดหมาง การทะเลาะวิวาท หรือลดปัญหาการหย่าร้างในสถาบันครอบครัว ลดความขัดแย้งกันในสังคม ช่วยให้สังคมเกิดความร่มเย็นเป็นสุขมากยิ่งขึ้น สำหรับการใช้กลวิธีในการสอนที่หลากหลายนั้นช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจหลักคำสอนมากยิ่งขึ้น มีทั้ง

การอธิบายขยายความ การยกตัวอย่าง การเปรียบเทียบ การชี้แนวทางปฏิบัติ การสร้างสถานการณ์ทดลองในรูปแบบต่างๆ การเล่าเรื่อง การอ้างอิงที่มา ทั้งจากหนังสือพระไตรปิฎก นิทาน ตำนาน บริบททางสังคม วัฒนธรรม และประสบการณ์ส่วนตัวที่สั่งสมมานาน ซึ่งช่วยให้คำสอนน่าเชื่อถือ อ่านสนุกและชวนให้คล้อย สะท้อนให้เห็นว่าผู้แต่งมีจิตวิทยาในการสอนเพื่อให้คำสอนเข้าถึงคนทุกเพศวัย หลักคำสอนที่ปรากฏสามารถนำไปดำเนินชีวิตทั้งในระดับส่วนตัว ดังที่ผู้แต่งกล่าวว่า “ว่าแต่พอเป็นกลอนไว้สอนใจ ได้จำไว้เป็นตำรารักษากาย” (เศรษฐกิจสอนบุตร, 2480 : 105) และระดับสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น ดังที่ว่า “จะขอพักตากเตือนผู้เพื่อนไทย ร่วมกรุงไกรจนรวยมาด้วยกัน” (สุภาษิตกันยิมเงิน, 2471 : 40) ถือได้ว่าเป็นปลูกฝังพลเมืองดีของประเทศด้วย ดังที่ว่า “เลิกมันเสียเบียดบ่อนไม้ร้อนรน ริเป็นพลเมืองดีเกิดมีคุณ” (สุภาษิตกันยิมเงิน, 2471 : 43)

การศึกษาภูมิปัญญาในวรรณกรรมคำสอนภาคกลางยุคการพิมพ์แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการปลูกฝังอบรมสั่งสอนพลเมืองให้มีคุณธรรมจริยธรรมที่งดงาม ช่วยส่งเสริมพัฒนาพลเมืองให้มีคุณภาพทั้งต่อตนเองและเชื่อมโยงกับสังคม เพื่อสร้างคนดีที่พึงประสงค์และสร้างชาติที่เป็นปึกแผ่นต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กลฉ้อ. (2469). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ห้างสมุด.
- เกษม ขนบแก้ว. (2549). การศึกษาภูมิปัญญาที่ปรากฏในหนังสือของ หนังสือกล เสียงแก้ว. สงขลา: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.
- เกิ้ล็ดสุภาษิตสอนชายหรือวิธีเกี่ยวหญิง. (2492). ม.ป.ป: ม.ป.พ.
- ชวน เพชรแก้วและคณะ. (2547). ภูมิปัญญาจากวรรณกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- เดชา ซากักดี. (2542). วิเคราะห์หลักจริยธรรมในวรรณคดีเรื่องสุภาษิตพระร่วง. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- นันทา ขุนภักดี. (2529). รายงานการวิจัยการวิเคราะห์ความเชื่อของชาวไทยในเรื่องสวัสดิรักษา. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. (2537). โคลงโลกนิติ : การศึกษาที่มา. กรุงเทพฯ: แม่คำฝาง.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. (2540). รายงานการวิจัยเรื่องภูมิปัญญาของคนไทย: ศึกษาจากวรรณกรรมคำสอน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- นิราศหอยเล็กและสุภาษิตสอนแม่ยาย. (2495). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ผดุงพันธุ์.
- นารีศรีสวัสดิ์และแม่มายสอนลูก. (2472). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พานิชศุภผล.
- บุญสนอง สมวงศ์. (2551). การประยุกต์และบูรณาการสุภาษิตจากวรรณกรรมคำสอนของไทยสำหรับบุคคลและสังคม. วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ปกรโณวาท สุภาษิตสอนเด็กชาย คำสอนขี้เท่อ. (2467). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พานิชศุภผล.
- ประชุมสุภาษิตไทย. (2483). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์.
- ปราณี สุรสิทธิ์. (2527). คำสอนสตรีไทยจากวรรณกรรมช่วงก่อนได้รับอิทธิพลตะวันตก. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- พรรณทิพา วายพุด. (2518). เปรียบเทียบอิศรญาณภาษิตกับสุภาษิตของสุนทรภู่และสุภาษิตพระร่วง. สารนิพนธ์บัณฑิต. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พัชนี อัยราวงษ์. (2521). จริยศึกษาของสตรีไทยในสุภาษิตสอนหญิงคำกลอน. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภาษิตและแหล่งต่าง ๆ. (2480). พระนคร: โรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ.

- รำพึง ศิลาลง. (2530). การศึกษาวรรณคดีคำสอนประเภทร้อยกรองช่วงก่อนได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมตะวันตกในเชิงจริยธรรม. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- โลกหนักมีเสียลูกสาว. (2469). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ห้างสมุด.
- วันวิสา คำพิกาศ. (2558). การศึกษาความหมายและคุณค่าของภูมินามจากตำนานพื้นบ้าน ในชุมชนอำเภอ แม่ทา จังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- วิษณุ พัฒนวิบูลย์. (2541). การศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีคำสอนเรื่องโคลงโลกนิติ และโคลงสุภาสิต พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ศิริมา เจนจิตมัน. (2529). การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนประเภทกลอนเพลงยาวในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิวาพร วัฒนรัตน์. (2554). วรรณกรรมนิทานคำโคลงของล้านนา: ลักษณะเด่น ภูมิปัญญา และคุณค่า. เชียงใหม่: ธนุชนพรัตน์.
- สถิตย์ ภาคมฤต พรชัย ศรีสารคาม ประทวน บุญปก และกฤษฎา ศรีธรรมมา. “การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจากวรรณกรรมอีสานเรื่องสุวรรณจักรกumar”. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน 2552 : 19-28.
- สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ. (2551). “ทุกคตสอนบุตรกับเศรษฐีสอนบุตร: สาระคำสอนและกลวิธีการสอนจาก “พ่อ” ถึง “ลูก”. วารสารภาษาและวรรณคดีไทย. ปีที่ 25 (ธันวาคม 2551): 158 – 180.
- สมบัติเม็ดมะขาม. (2469). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ห้างสมุด.
- สามารถ จันทร์สุรีย์. (2534). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2547). กระบวนการกำเนิดและพลวัตของภูมิปัญญาในวรรณกรรมทักษิณ. ใน วรรณกรรมทักษิณ: วรรณกรรมปริทัศน์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2542). “ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้”. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้. เล่ม 12, 5755 – 4768.
- สุภาพร คงศิริรัตน์. (2531). การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเรื่องศรีสวัสดิ์วัตร. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุภาสิตกันยิมเงิน. (2471). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ.
- สุริยกานต์ ยี่แก้งเอี่ยม และอาทิตย์ ดรุษย์ธร. (2553). รายงานวิจัยการศึกษาวรรณกรรมคำสอนที่ได้รับอิทธิพลจากรามเกียรติ์. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- อรอุษา สุวรรณประเทศ. (2544). จดหมายจางวางหรั : คุณค่าและความสำคัญต่อพัฒนาการวรรณกรรมไทย. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อวาตโหวหาร. (2493). พระนคร: โรงพิมพ์สมุด.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2546). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.
- โอพาร รัตนภักดี. (2549). อวาตโหวหาร: วรรณกรรมคำสอนสำหรับผู้ (จะ) ครองเรือน. ใน วารวัลย์, หน้า 225 - 247. นครปฐม: คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549. (พิมพ์เนื่องในงานเกษียณอายุราชการผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วัลยา ช่างขวัญยืน 30 กันยายน 2549)